

Kijken met vreemde ogen Si quis, iudices, forte nunc adsit¹ ignarus legum iudiciorum consuetudinis nostrae², miretur³ profecto quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis ludisque publicis, omnibus forensibus negotiis intermissis, unum hoc iudicium exerceatur⁴, nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur⁵ ut eo neglecto civitas stare non possit⁶. Idem cum audiat esse legem quae de seditiosis conscleratisque civibus qui armati senatum obsederint⁷, magistratibus vim attulerint, rem publicam oppugnarint cotidie quaeri iubeat, legem non improbet, crimen quod versetur⁸ in iudicio requirat; cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari, sed adulescentem illustri ingenio, industria, gratia accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium et vocet⁹ et vocarit, oppugnari autem opibus meretriciis¹⁰, Atratini ipsius pietatem non reprehendat, libidinem muliebrem comprimendam putet, vos laboriosos existimet quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat¹¹ esse¹².	Kijken met vreemde ogen Stel dat, heren rechters, iemand nu toevallig aanwezig is, niet op de hoogte (onwetend) van wetten, processen [en] gewoonte, [dan] verwondert hij zich er [waarschijnlijk] vast en zeker over, wat de zo grote gruwelijkheid is van deze zaak (wat er zo gruwelijk is aan deze zaak), gezien het feit dat op feestdagen en tijdens openbare spelen, nu alle werkzaamheden op het Forum zijn onderbroken, dit proces als enige wordt gevoerd, en hij twijfelt er [dan] vast niet aan, dat de aangeklaagde van een zo grote misdaad wordt beschuldigd, dat, wanneer deze verwaarloosd (ongestraft) is, de staat [vast] niet kan blijven bestaan. Stel diezelfde persoon hoort dat er een wet is die beveelt dat tegen opstandige en misdadige burgers die gewapend de senaat hebben belegerd, de magistraten geweld hebben aangedaan [en] de staat hebben aangevallen, ook op feestdagen een gerechtelijk onderzoek wordt ingesteld, [dan] keurt hij de wet vast niet af, [maar dan] informeert hij wellicht naar de aanklacht die ten grondslag ligt aan het proces; stel hij hoort dat er géén misdaad, géén roekeloze daad, géén geweld wordt onderzocht, maar dat er een jongeman met alom bekend talent, toewijding [en] aanzien wordt beschuldigd door de zoon van diegene, die hij zelf voor het gerecht (én) daagt én heeft gedaagd, en dat hij verder wordt bestreden door de macht van een hoer, [dan] keurt hij het plichtsgevoel van Atratinus zelf [waarschijnlijk] niet af, [maar dan] meent hij [waarschijnlijk] dat de grilligheid van de vrouw moet worden beteugeld, [en] jullie beschouwt hij [waarschijnlijk] als mensen die het zwaar te verduren hebben, aan wie het zelfs niet in algemene vrije tijd geoorloofd is vrij te zijn.
---	---

¹ coniunctivus praesens: si + coniunctivus praesens/perfectum □ potentialis. De potentialis komt hier dicht bij een irrealis (onwerkelijkheid), die het evenwel niet kan zijn vanwege de gebruikte tijd (praesens), omdat bij de irrealis de coniunctivus van het imperfectum (voor het heden) en die van het plusquamperfectum (voor het verleden) verplicht is. Si + indicativus komt ook voor, maar dat geeft een voor de spreker/schrijver werkelijke situatie aan. Dat noemt men realis. Voorbeelden: si verum dicebat (realis)= als hij de waarheid sprak (waar ik wel van uit ga); si verum diceret (irrealis)= als hij de waarheid sprak/zou spreken (maar dat doet hij niet); si verum dicat (potentialis)= stel hij spreekt de waarheid (zou kunnen, maar ook niet kunnen)

² trikolon, wat in de redevoeringen van Cicero een van de vaakst voorkomende stilistische middelen is, vaak – zoals ook hier – gecombineerd met een asyndeton (geen voegwoorden)

³ potentialis wordt voortgezet, ook in dubitet, audiat, improbet, requirat, audiat, reprehendat, putet en existimet

⁴ deze coniunctivus wordt veroorzaakt door quod (gezien het feit dat), wat duidt op een veronderstelde oorzaak: coniunctivus van subjectieve mening

⁵ arguatur is coniunctivus vanwege de verplichting van een coniunctivus na dubitare quin

⁶ listig verstopte coniunctivus consecutivus (gevolgaangevend) na tanti (facinoris): beschuldigd van een zo grote misdaad, dat ...

⁷ net als attulerint en oppugnarint en iubeat coniunctivus obliquus: van bijzinnen van de hoofdmededeling in een ACI-constructie staat de persoonsvorm verplicht in de coniunctivus

⁸ versetur moet een coniunctivus zijn, gezien de vorm, en dat wordt veroorzaakt doordat we te maken hebben met een afhankelijke vraag. Die wordt zoals bekend ook obliquus genoemd.

⁹ ook bij vocet en voca(ve)rit is weer sprake van de coniunctivus obliquus, de bijzin in de indirecte rede

¹⁰ waarschijnlijk doelt Cicero op weinig complimenteuzen wijze op Clodia, die samen met haar broer Clodius (P. Clodius pulcher) achter de aanklacht tegen Caelius zou zitten

¹¹ liceat is coniunctivus van de afhankelijke vraag/obliquus dus

¹² eigenlijk een compliment aan de mensen van de rechtbank, die ook maar opgetrommeld zijn omdat iemand dat zo belangrijk vond

De aanklager vrijgeleit

Etenim si attendere diligenter atque existimare vere de omni hac causa volueritis¹³, sic constituētis¹⁴, iudices, nec¹⁵ descensurum quemquam¹⁶ ad hanc accusationem fuisse cui utrum **vellet**, **liceret**¹⁷ nec, cum **descendisset**¹⁸, quicquam habiturum spei fuisse, nisi alicuius¹⁹ intolerabili libidine²⁰ et nimis acerbo odio²¹ **niteretur**²². Sed ego Atratinus, humanissimo²³ atque optimo adulescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis²⁴ vel necessitatis vel aetatis. Si voluit accusare, pietati tribuo, si iussus est, necessitati, si speravit aliquid, pueritiae. Ceteris²⁵ non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

De aanklager vrijgeleit

En inderdaad, als jullie zorgvuldig zullen (hebben) willen opletten en een juiste voorstelling omtrent heel deze zaak zullen (hebben) willen hebben, [dan] zullen jullie aldus besluiten, heren rechters: dat niemand voor deze aanklacht naar het Forum zou zijn gekomen die de keuze had, en dat niemand, wanneer hij naar het Forum was gekomen, enige hoop zou hebben gehad, tenzij hij zou steunen op iemands ondraaglijke hartstocht en al te bittere haat. Maar ik vergeef Atratinus, een zeer innemende en voortreffelijke jongeman, een vriend van mij, die een verontschuldiging (excuus) heeft van (bestaande uit, die gelegen is in) zijn plichtsgevoel of dwang of zijn leeftijd. Als hij de aanklacht (zelf) wilde indienen, schrijf ik het toe aan zijn plichtsgevoel; als het hem bevolen is, (schrijf ik het toe) aan dwang; als hij ergens op heeft gehoopt, (schrijf ik het toe) aan zijn jeugdige leeftijd. [Maar] de overigen moet niet alleen op geen enkele manier worden vergeven, maar zelfs fel tegenstand worden geboden.

¹³ natuurlijk indicativus (van het futurum exactum), want in de bijzin met si wordt een reële situatie (realis) aangeduid: natuurlijk willen de iudices opletten en juiste informatie krijgen!

¹⁴ en ja hoor, dus ook het bij een futurum exactum horende futurum in de hoofdzin staat er

¹⁵ hier begint de (dubbele) AcI die afhangt van constituētis: in beide AcI's is quemquam de subjectsaccusativus en staat er een beetje merkwaardige infinitivus, bestaande uit een PFA met de infinitivus perfecti van esse, eerst descensurum fuisse en daarna habiturum fuisse (zou zijn gekomen, zou hebben gehad)

¹⁶ bedoeld wordt natuurlijk de jonge Atratinus, de zoon van Lucius Bestia, tegen wie Caelius eerder dat jaar een rechtszaak had aangespannen. De rechtszaak wordt door Caelius verloren, waarna hij een tweede poging doet, later in het jaar. Tussendoor wordt Caelius dus overvallen door de actie van de zoon van Bestia die wraak wil nemen voor het onrecht dat zijn vader zou zijn aangedaan

¹⁷ Cicero wil duidelijk maken dat de aanklager op iemand anders' initiatief zijn aanklacht moet hebben ingediend, met als argument dat mensen met een vrije keuze van dit soort processen (op feestdagen!) weg zullen blijven; de coniunctivi zijn obliquus, in dit geval beide de afhankelijke vraag

¹⁸ terwijl deze coniunctivus ook wel obliquus genoemd wordt, maar omdat hier sprake is van een bijzin in de indirecte rede (oratio obliqua), bijzin binnen de AcI dus

¹⁹ en wie zou Cicero hiermee bedoelen? Misschien de familie Clodius, met wie hij niet een heel goede band had? Publius Clodius Pulcher en diens zus Clodia

²⁰ moeilijk in te zien dat hier iets als discutabele ambitie bedoeld wordt. Wat wel grappig is, is dat libido op zich bij Clodia nogal van toepassing was, als we de dichter Catullus mogen geloven met wie Clodia een heftige relatie had (waarschijnlijk). Overigens zal Catullus zich pas na hun breuk zo over zijn voormalig liefje uitgelaten hebben...

²¹ aha, de aap uit de mouw! Als Atratinus zich inderdaad heeft laten sturen door "iemand" die Caelius haatte, dan komen er bij de aanklacht ineens persoonlijke motieven boven drijven, en die bieden de zaak geen degelijke bodem! Zakelijke motieven wel. De haat van Clodia jegens Caelius is te verklaren doordat Caelius na Catullus ruimhartig van Clodia's voortreffelijk gevulde fysieke etalage mocht profiteren, maar na twee jaar door haar gedumpt werd na hoog oplopende ruzies

²² Goed voorbeeld van coniunctivus in het kwadraat. Er moest, door de bijzin binnen de indirecte rede, al een coniunctivus staan, maar er is binnen het zinsverband ook nog sprake van een irrealis, en ook daar is een coniunctivus verplicht

²³ je tegenstander volledig afkraken kan averechts werken, doordat op die manier de sympathie van de rechters verspeeld kan worden; Cicero gaat natuurlijk zijn jonge tegenstander niet beschadigen, integendeel, hij prijst hem bijna de hemel in, waardoor de mensen in de rechtbank een genante vertoning bespaard blijft, zodat zij zich kunnen blijven focussen op waar het om gaat: heeft de aanklager wel een valide motief voor zijn aanklacht? Als dat namelijk niet zo is, heeft de verdediging van Caelius een grote voorsprong

²⁴ een trikolon: er zijn naar Cicero's idee slechts drie mogelijkheden, drie motieven voor de aanklacht, a, b en c; in een tweede trikolon, dat asyndetisch is en behoorlijk elliptisch aandoet, hanteert hij dezelfde volgorde, weer a, b en c. We hebben dus ook nog een parallelisme/parallelie als stijlmiddel; pietas heeft te maken met het Romeinse begrip van je ergens aan gebonden voelen, hier niet religieus getint, maar in de zin van toegewijdsheid aan je ouders; het gaat Cicero uiteindelijk om onderdeel b (dwang, door iemand gestuurd) van het trikolon

²⁵ met ceteris worden zo op het eerste gezicht de andere aanklagers bedoeld, wat betekent dat Caelius kennelijk van meer misdrijven beschuldigd werd en ook door meerdere aanklagers; we kennen ene Balbus en we kennen ene Clodius die Caelius gezamenlijk met Atratinus het vuur na aan de schenen legden over geweldpleging en moord (het was ook een aanklacht "de vi"), terwijl men de kans schoon zag Caelius persoonlijk in diskrediet te brengen op politiek, financieel, moreel en amoreus gebied; voor ceteris is een tegenstellend voegwoord weg gelaten, want we zouden daar het woordje "maar" verwacht hebben: Atratinus is niets kwalijk te nemen, MAAR anderen wel. Adversatief asyndeton heet dat

Verdachte contacten? Nam²⁶ quod Catilinae²⁷ familiaritas obiecta Caelio est, longe ab ista suspicione Abhorrere debet. Hoc²⁸ enim adulescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam. Ad quem si accessit aut si a me discessit umquam – quamquam multi boni adulescentes illi homini nequam atque improbo²⁹ studuerunt – tum existimetur³⁰ Caelius Catilinae nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus esse hunc in illius etiam amicis. Quis negat³¹? Sed ego illud tempus aetatis quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum autem libidine infestum est, id³² hoc loco defendo. Fuit adsiduus mecum praetore me³³; non noverat³⁴ Catilinam: Africam tum praetor ille obtinebat. Secutus est tum annus³⁵, causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic; illi ne advocatus quidem venit umquam. Deinceps fuit annus³⁶ quo ego consulatum petivi; petebat Catilina mecum. Numquam ad illum accessit, a me numquam recessit³⁷.	Verdachte contacten? Want (wat betreft het feit) dat Caelius een vriendschappelijke omgang met Catilina verweten is: wat dat betreft moet hij boven iedere verdenking verheven zijn. Want jullie weten dat Catilina samen met mij naar het consulaat heeft gedongen toen deze hier [nog] een jongeman was. Als hij (nl. Caelius) hem (nl. Catilina) ooit heeft benaderd of als hij ooit van mij is weggegaan – hoewel vele rechtschapen jongemannen aanhanger waren van die nietswaardige en verdorven man – dan zou men kunnen menen, dat Caelius al te zeer bevriend was met Catilina. 'Maar natuurlijk, achteraf weten wij en hebben wij gezien dat hij (nl. Caelius) zelfs tot zijn (nl. Catilina's) politieke aanhangers behoorde.' Wie ontkent dat? Maar die periode van zijn leven die zelf, uit zichzelf zwak, [en] voorts door de hartstocht (ambitie) van anderen bedreigd is, die [periode] verdedig ik hier (op deze plaats). Hij was onafgebroken bij mij toen ik praetor was; hij kende Catilina niet; die bestuurdde toen als praetor Africa. Er volgde (verstreek) toen een jaar, [en] Catilina stond terecht wegens afpersing. Deze jongeman hier (nl. Caelius) was bij mij; voor hem (nl. Catilina) is hij zelfs nooit als helper opgetreden. Daarna was het jaar waarin ik mij kandidaat stelde voor het consulaat; Catilina stelde zich samen met mij kandidaat. Nooit heeft hij (nl. Caelius) hem benaderd, nooit is hij van mij weggegaan.
---	---

²⁶ "want" legt het voorafgaande meestal uit; dat voorafgaande is in vertaling te lezen op p.11 van het TB: Caelius was door zijn eigen fatsoen, door zijn vader, en o ja, ook door Cicero zelf beschermd tegen welke negatieve invloeden dan ook: "hij was altijd uitsluitend bij zijn vader, bij mij, of in het alom gewaardeerde huis van Marcus Crassus (enallage in het wild..), en hij werd in de beste vakken geschoold

²⁷ tja, deze naam staat garant voor diskrediet, zeker vanuit het oogpunt van Cicero, die tijdens zijn consulaat in 63 in vier bekende redes afrekende met Lucius Sergius Catilina, waarna hij op sinterklaas ook nog eens een aantal handlangers zonder enige vorm van proces ter dood liet brengen

²⁸ Caelius dus, in 64 (want toen dong Catilina samen met Cicero naar het consulaat van 63), toen hij dus een jaar of 18 was

²⁹ vrij mild voor Cicero's doen

³⁰ leidt een NcI-constructie in: Caelius is het onderwerp van existimetur (helaas ook nog eens een coniunctivus – potentialis), fuisse is de infinitivus: Caelius kan gemeend worden te close met Catilinae te zijn geweest, of, in beter Nederlands: van Caelius kan men menen dat hij te close met Catilina was

³¹ retorisch vraagje

³² die jeugd dus (illud tempus van het begin van de zin)

³³ in 66 dus, toen Cicero praetor was op Sicilië; Cicero probeert duidelijk te maken dat Caelius ongeveer zijn hele jeugd bij Cicero heeft doorgebracht en nooit in substantieel contact met Catilina kan zijn geweest. Wel zo fijn voor Caelius' reputatie (die van Cicero trouwens ook), die onbesmet moet zijn, wil hij zich onder de huidige aanklacht "de vi" uit kunnen wurmen

³⁴ van een verbum defectivum novi, dat alleen in de voltooiden tijden bestaat (perfectum, plusquamperfectum, futurum exactum). De vertaling een praesens (imperfectum, futurum). Andere bekende verba defectiva zijn cognovi (ik weet, ik ken), odi (ik haat), memini (ik herinner me) en coepi (ik begin, ik ben begonnen)

³⁵ dat moet dan 65 zijn waarvan terloops nog even gemeld wordt dat Catilina zich voor wat "financiële dingetjes" moest verantwoorden

³⁶ en dit is dan 64: zowel Cicero als Catilina deed een gooi naar het consulaat voor 63

³⁷ stilistisch gezien een gedachteherhaling (zie de derde tekstregel van deze passage)

Tot igitur³⁸ annos versatus in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinae iterum petenti³⁹. Quem ergo⁴⁰ ad finem putas custodiendam illam aetatem fuisse? Nobis quidem⁴¹ olim annus erat unus ad cohibendum bracchium toga constitutus, et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur, eademque⁴² erat, si statim merere stipendia coeperamus, castrensis ratio ac militaris. Qua in aetate nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia et cum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderet, quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat⁴³. Sed⁴⁴ qui prima illa initia aetatis integra atque inviolate praestitisset, de eius⁴⁵ fama ac pudicitia, cum is iam sese corroboravisset ac vir inter viros esset, nemo loquebatur.	Nadat hij zich dus zovele jaren op het Forum had opgehouden, zonder [aanleiding te geven tot] verdenking (zonder verdenking te wekken), zonder een slechte naam [te verkrijgen], sloot hij zich aan bij Catilina toen die zich voor de tweede keer kandidaat stelde. Hoe lang meen je dan dat die jeugdige leeftijd beschermd had moeten worden? Voor óns was vroeger één jaar vastgesteld om met onze armen over elkaar te zitten (voor we de handen uit de mouwen staken), en om ons, gekleed in een tunica, aan oefening en spel op het Marsveld te onderwerpen, en als wij meteen waren begonnen in het leger te dienen, was er (gold) dezelfde regel in het legerkamp en in de strijd. En als iemand zich op deze leeftijd niet zelf door zijn eigen waardigheid en onkreukbaarheid (zuivere levenswijze) en niet alleen door zijn van huis uit meegekregen strenge opvoeding maar ook door een bepaald aangeboren goed karakter beschermde, kon hij, op welke wijze hij ook door de zijnen beschermd was, toch aan werkelijke schande (eerloosheid) niet ontkomen. Maar wie die eerste aanvangen (dat eerste begin) van zijn leven onbedorven en ongeschonden doorgebracht had, over diens reputatie en zedigheid sprak, wanneer hij eenmaal sterker was geworden en man onder de mannen was, niemand.
---	---

³⁸ over hoeveel jaar heeft ie het nou helemaal? Zoveel jaar komt neer op, als we goed geteld hebben, drie: 66, 65 en 64. Let op het sneaky "igitur" (dus, maar wat concludeert hij??)

³⁹ toen pas, volgens Cicero. Tja, die was ook druk met zijn eigen consulaat, wetjes verzinnen, procesje hier, procesje daar, wat samenzweerders doden, druk druk druk

⁴⁰ weer een conclusie: u snapt wel, heren rechters, dat je iemand niet zijn hele leven lang kunt beschermen

⁴¹ quidem benadrukt het voorafgaande woord, nobis dus. In ónze tijd ging het echt heel anders. Niks drie, vier jaar lang iemand onder je hoede nemen; één jaar, meer niet!

⁴² en helemaal verderop staat pas het zelfstandig naamwoord ratio, hyperbatonnetje

⁴³ imperfectum, geen plusquamperfectum (dat is potuerat); de gedachte in deze zin is dat iemand in zijn kwetsbare jeugd gemakkelijk een prooi voor verkeerde invloeden was als hij niet sterk in zijn schoenen stond door een aantal factoren (die er bij Caelius natuurlijk ook allemaal waren en in groten getale...): degelijke, zelfs strenge opvoeding, een aangeboren goed karakter, en niet te vergeten een onberispelijke levenswijze, waardig en zuiver. Zelfs iemand die je dan de hand boven het hoofd hield kon je dan niet redden van het oplopen van een slechte naam

⁴⁴ tegenstelling/antithese: iemand die in zijn kwetsbare jeugd uit de problemen was gebleven, kon zich daarna vrijelijk verder ontwikkelen zonder nog bang te hoeven zijn dat zijn reputatie een deuk opliep

⁴⁵ verwijst naar Sed qui ... praestitisset

De kleurrijke Catilina At studuit⁴⁶ Catilinae, cum iam aliquot annos esset in foro, Caelius. Et multi hoc idem⁴⁷ ex omni ordine atque ex omni aetate fecerunt. Habuit⁴⁸ enim ille⁴⁹, sicuti meminisse⁵⁰ vos arbitror⁵¹, permulta⁵² maximarum non expressa signa adumbrata⁵³ virtutum⁵⁴. Utebatur hominibus improbis multis; et quidem optimis⁵⁵ se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum⁵⁶ multae; erant etiam industriae⁵⁷ quidam stimuli ac laboris⁵⁸. Flagrabant⁵⁹ vitia libidinis apud illum; vigeabant etiam studia rei militaris⁶⁰. Neque ego umquam fuisse tale monstrum⁶¹ in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque atque inter se pugnantibus⁶² naturae studiis cupiditatibusque conflatum⁶³.	De kleurrijke Catilina Maar hij sloot zich bij Catilina aan, toen hij al enige jaren op het Forum verkeerde, Caelius. En velen hebben ditzelfde gedaan, van elke stand en van elke leeftijd. Want hij (nl. Catilina) had (vertoonde), zoals jullie je, naar ik meen, herinneren, zeer vele – niet duidelijke maar in grote lijnen ontwikkelde – tekenen van de grootste deugden. Hij ging met vele slechte mensen om; en toch deed hij alsof hij de beste mannen toegedaan was. Bij hem waren vele verlokkingen tot wellustig gedrag; er waren ook bepaalde prikkels tot ijver en inspanning. De ondeugden van de wellust brandden bij hem; krachtig was ook zijn voorliefde voor het krijgswezen. En ik meen dat er nooit zo’n wonderlijk wezen op aarde is geweest, uit zo tegengestelde en verschillende en onderling strijdende (tegenstrijdige) natuurlijke voorliefdes en begeerten samengesmolten (samengesteld).
--	---

⁴⁶ let op het toegepaste stijlmiddel: woordplaatsing. In een Latijnse zin staat het subject meestal vooraan, de persoonsvorm achteraan. Hier staat de persoonsvorm vooraan, het subject overduidelijk achteraan

⁴⁷ zich bij Catilina aansluiten. Waarom besteedt Cicero toch zoveel aandacht aan zijn vijand van vroeger (63 v Chr), die al lang dood is ook trouwens?

⁴⁸ inderdaad voltooid tegenwoordige tijd, want Catilina was in 62 hartstikke dood gegaan op het slagveld, dapper strijdend weliswaar, maar toch behoorlijk dood

⁴⁹ Catilina dus

⁵⁰ o ja? Zouden ze het zich herinneren, dat Catilina over bepaalde niet altijd geheel tot hun recht gekomen kwaliteiten bezat? Nou ja, kwaliteiten...

⁵¹ van arbitrari (=menen) + AcI

⁵² na de eerste mededelingen in deze zin, een persoonsvorm (hij had), een onderwerp (hij=Catilina), komt eerst een stukje oponthoud/vertraging/retardatie, ook bedoeld om de spanning op te bouwen: ik denk dat jullie je dat wel herinneren. Maar het eerste dat de mensen daarna horen is permulta (zeer vele), gevolgd door maximarum (van zeer grote), beiden toch vrij positief: Cicero zet het publiek even op het verkeerde been, even de aandacht erbij houden mensen!

⁵³ tjá, eigenschappen van Catilina die adumbrata waren: ze lagen als het ware in de schaduw, niemand zag ze goed, Cicero zelf ook niet. Wie wel eigenlijk?

⁵⁴ de kwaliteiten van Catilina worden door Cicero in paren gepresenteerd: aan de ene kant staat een duidelijk negatieve eigenschap, aan de andere kant een op het oog positieve. Vooruit, een neutrale dan. Okee, eventueel negatief op te vatten. Het is wel Cicero over zijn aartsvijand van ooit! De stijl vertoont hier weer alle kenmerken van brevis

⁵⁵ optimi viri? Doet wel sterk denken aan optimates die ook wel optimi (viri/homines), boni (viri/homines) genoemd worden

⁵⁶ als je je opponent op Story-achtige wijze lekker in diskrediet wilt brengen (excuus voor het pleonasme), dan gooi je met modder. Modder op moreel gebied doet het vrij goed. Als je iemand in verband kunt brengen met allerlei dubieuze praktijken op seksueel terrein (de libidines=wellustige acties), schiet je altijd raak. Ook Caelius had in dit proces al de nodige verwijten en suggestieve kritiek gekregen op dit gebied. Raad eens van wie? Nee, niet van Atratinus nee... Begint met Clo...

⁵⁷ ijver?? Bij Catilina?

⁵⁸ inspanning?? Bij Catilina? O, aha, ja, ja, bij het plegen van staatsgrepen was hij bijzonder ijverig en bij het plegen van misdaden tegen de staat en tegen politieke vijanden en tegen persoonlijke vijanden en tegen mensen die hem oppositie gaven zag hij ook niet echt tegen zware inspanningen op nee

⁵⁹ mooi stijlmiddel blijft dat toch, de metafoor: de libidines (zijn ze weer!) vlammen als het ware op, ze gloeien als een vuur. Maar vuur staat er hier niet bij, anders was het een vergelijking, met origineel, beeld en punt van overeenkomst (tertium comparationis). Bij een metafoor ontbreekt zoals bekend het origineel/het afgebeelde

⁶⁰ zo zo, belangstelling voor het leger? Catilina? O ja, natuurlijk, hij moest wel een groep mannetjesputters hebben om staatsgreepje mee te spelen

⁶¹ da's wel erg aardig van de woordenlijst, om monstrum hier weer te geven met "wonderlijk wezen".

⁶² wie had het trikolon crescendo niet herkend? contrariis, diversis (betekenen ongeveer hetzelfde), gevolgd door het wat langere en sterkere inter se pugnantibus

⁶³ zeker, dat is de bottom line van wat Cicero wil duidelijk maken hier: Catilina had twee gezichten. Hij was als het ware samengesteld uit strijdige eigenschappen, karaktertrekjes

Quis clarioribus⁶⁴ viris quodam tempore iucundior⁶⁵, quis⁶⁶ turpioribus coniunctor? Quis civis meliorum partium aliquando⁶⁷, quis taetrior hostis huic civitati⁶⁸? Quis in voluptatibus⁶⁹ inquinatior, quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate avarior⁷⁰, quis in largitione effusior⁷¹? Illa vero, iudices, in illo homine admirabilia⁷² fuerunt, comprehendere⁷³ multos amicitia, tueri obsequio⁷⁴, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus suorum⁷⁵ omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere⁷⁶ etiam, si opus esset, et audacia, versare suam naturam et regere ad tempus atque huc et illuc torquere ac flectere⁷⁷, cum tristibus⁷⁸ severe⁷⁹, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinerosis audaciter, cum libidinosi luxuriose vivere.	Wie was in een bepaalde periode geliefder bij de meer aanzienlijke mannen, wie meer verbonden met de slechtere? Wie was ooit burger van betere partijen, wie was een walgelijker vijand voor deze staat? Wie was in zijn lusten smeriger, wie in zijn inspanningen volhardender? Wie in zijn roofzucht hebzuchtiger, wie in zijn vrijgevigheid verkwistender? Deze dingen, heren rechters, waren werkelijk in die mens bewonderenswaardig: hij won velen voor zich door zijn vriendschap, hij behield hen door zijn inschikkelijkheid, met allen deelde hij wat hij had, hij hielp bij tijden van nood van al de zijnen door zijn geld, zijn invloed, lichaamsinspanning, zelfs door misdaad, als het nodig was, en door zijn roekeloosheid, hij veranderde telkens zijn aard en richtte die naar de omstandigheden en draaide en boog die naar alle kanten; met strenge mensen ging hij ernstig om, met vrolijke mensen innemend, met ouderen gestreng, met de jeugd vriendelijk, met misdadige mensen overmoedig, met wellustigen uitgelaten.
--	--

⁶⁴ Eén van de vele comparativi in deze passage. Zoals bekend (?) heeft de comparativus 4 betekenissen. In dit geval clarior: 1) beroemder 2) nogal beroemd 3) té beroemd 4)beroemdst (bij vergelijking van twee). Het vergelekenen staat vrijwel altijd in de ablativus (comparationis) of in een bepaling met "quam"

⁶⁵ geen fuit of erat (hij was) en daarmee dus een voorbeeld van ellips

⁶⁶ repetitio: quis wordt wel erg nadrukkelijk herhaald aan het begin van een zinsdeel (heet ook wel anafoor, in tegenstelling tot de epifoor die een repetitio aan het eind van een zinsdeel is)

⁶⁷ correspondeert met quodam tempore van het eerste zinsdeel

⁶⁸ Goh, dat hadden we nou niet uit Cicero's mond verwacht. Catilina, een staatsvijand?

⁶⁹ het zal toch niet zo zijn zeker! Alweer libidines, maar nu voluptates genoemd?

⁷⁰ comparativus van avarus, dat zowel gierig kan betekenen als hebzuchtig. Als je gierig bent, wil je zoveel mogelijk houden, als je hebzuchtig bent, wil je zoveel mogelijk hebben

⁷¹ ook al vrijgevig, Catilina? Zouden we ons op hem verkeken hebben? Of is dit weer een voorbeeld van opportunisme: we hebben veel geld, we geven het ook makkelijk uit, maar wel liever aan staatsgrepen dan aan zakken chips

⁷² uit de mond van Cicero het woord admirabilia als het over Catilina gaat? Heeft ie nog koorts?

⁷³ zes keer (eigenlijk – met regere, torquere en flectere verderop – negen keer) een infinitivus historicus. De infinitivus historicus dient ter verlevendiging van een verhaal en moet worden vertaald met een persoonsvorm in de verleden tijd. De zes infinitivi zijn comprehendere, tueri, communicare, servire, versare en achteraan de passage vivere. De zes infinitivi maken deel uit van een mooie passage waarin Cicero het ene na het andere stijlmiddel uit de kast haalt om duidelijk te maken dat Catilina een ware kameleon was: hij paste zich, ook qua karakter, moeiteloos aan de personen aan met wie hij omging of die hij nodig had voor zijn altijd snode plannetjes

⁷⁴ inschikkelijkheid: we doen wat de ander graag wil, we gaan in alles mee

⁷⁵ sui: de zijnen oftewel zijn verwanten, zijn vrienden, zijn partijgenoten

⁷⁶ hielp hij zijn naasten ook met misdaden? Die schurk toch

⁷⁷ zegt hij hier niet enige malen hetzelfde maar dan in andere woorden? Gedachteherhaling noemt men dat

⁷⁸ met tristibus begint Cicero aan een aantal zelfstandig gebruikte bijvoeglijke naamwoorden; remissis, facinerosis, libidinosi zijn de andere. Senibus en iuventute zijn zelfstandige naamwoorden, waarbij senibus redelijk concreet is en iuventute een voorbeeld van een abstractum pro concreto (vorm van metonymia)

⁷⁹ en met severe begint een serie bijwoorden (adverbia). Zoals te zien is, zijn er twee soorten bijwoorden, die op –e en die op –ter. Die op –e komen van adiectiva van de zogenaamde o/a-declinatie (longus, miser, dat soort woorden), die op –ter komen van de adiectiva van de gemengde declinatie (zoals fortis, audax, ingens)

Catilina en Cicero

Hac ille tam varia multiplicique natura cum omnes omnibus⁸⁰ ex terris homines improbos audacesque collegerat, tum etiam multos fortes⁸¹ viros et bonos⁸² specie⁸³ quadam virtutis assimilatae⁸⁴ tenebat. Neque umquam ex illo delendi⁸⁵ huius imperii tam consceleratus impetus **exstitisset**⁸⁶, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis⁸⁷ et patientiae⁸⁸ radicibus **niteretur**⁸⁹. Qua re⁹⁰ ista condicio, iudices, **respuatur**⁹¹, nec Catilinae familiaritatis crimen **haereat**. Est enim commune cum multis et cum quibusdam bonis. Me ipsum⁹², me, inquam, quondam paene ille decepit, cum et civis mihi bonus et optimi cuiusque cupidus et firmus amicus ac fidelis⁹³ **videretur**; cuius ego facinora oculis prius quam opinione, manibus ante quam suspicione deprehendi. Cuius in magnis catervis amicorum si fuit etiam Caelius, magis est ut ipse moleste **ferat** errasse se, sicuti non numquam in eodem homine me quoque erroris mei paenitet, quam ut istius amicitiae⁹⁴ crimen **reformidet**.

Catilina en Cicero

Door deze zo bonte en veelzijdige aard had hij niet alleen uit alle landen alle slechte en overmoedige mensen bijeengebracht, maar ook had hij de beschikking over vele dappere en goede mannen, door een zekere schijn van gehuichelde deugdzaamheid. En nooit zou uit hem een zo misdadige aandrang zijn ontstaan om dit rijk te vernietigen, als niet een zo grote gruwelijkheid van zovele ondeugden op bepaalde wortels van inschikkelijkheid en volharding steunde. En daarom moet die overweging, heren rechters, worden verworpen, en moet niet het verwijt van vertrouwelijke omgang met Catilina aan hem blij ven kleven. Want dat is (heeft hij) gemeenschappelijk met velen en met sommige goede mensen. Mijzelf, mij, zeg ik, heeft hij eens bijna misleid, omdat hij mij zowel een goede als een juist de besten zeer toegewijde burger toescheen alsook een standvastige en trouwe vriend; en zijn misdaden heb ik eerder met mijn ogen dan door mijn vermoeden, eerder door mijn handen (doordat ik er bewijzen van in handen kreeg) dan door een verdenking (voorgevoel) bemerkt. En als in diens grote groepen vrienden ook Caelius was, is er meer reden dat Caelius zelf het vervelend vindt dat hij zich heeft vergist – zoals ik mij soms ook erger aan mijn vergissing bij deze zelfde man – dan dat hij bang is voor het verwijt van vriendschap met die man.

⁸⁰ bewust naast elkaar geplaatst (iuxtapositie) om de overdrijving (hyperbool) te accentueren: alle mensen uit alle landen? Zal toch wel mee vallen?

⁸¹ niet alleen de rekels trok hij aan, maar ook de brave en dappere leden

⁸² zelfs uit de gelederen der “boni” (optimi, optimates, de gegoeden)

⁸³ maar het was allemaal nep, allemaal schijn: de ware aard van Catilina

⁸⁴ Catilina’s “goede” eigenschappen (virtutes) waren een oppervlakkig laagje vernis

⁸⁵ GRV-constructie natuurlijk: -nd-vorm die congruent is met huius imperii

⁸⁶ irrealis (coni. plqpf) van het verleden

⁸⁷ eerder in de tekst obsequium genoemd, niet specifiek een slechte eigenschap

⁸⁸ en ook patientia (uithoudingsvermogen) is geen slechte eigenschap, maar bij slechte mannen wordt het een heel vervelende eigenschap. Denk aan stalkers! Die hebben ook patientia!

⁸⁹ inderdaad wederom een irrealis (coni. impf), maar nu van het heden: Catilina heeft die eigenschappen nog steeds

⁹⁰ om die reden: namelijk dat Catilina een zodanige persoonlijkheid bezat dat hij daarmee vele mensen aan zich bond, tot vriend maakte, nou ja, vriend. Het is Caelius niet kwalijk te nemen dat hij zich in de vriendenkring van Catilina bewoog: wie deed dat namelijk niet? Maar om daar nou de conclusie aan te verbinden dat Caelius ook Catilina’s politieke ideeën en samenzweringsplannen deelde, nou nee

⁹¹ net als haereat verder op een coniunctivus adhortativus (alleen in hoofdzin en alleen in praesens!). Een aansporing dus, die deel uit maakt van een kleine serie mogelijkheden voor imperatief taalgebruik. Natuurlijk is daar de imperativus, waarmee de Romein aan geeft dat hij het uitvoeren van de opdracht als een feit beschouwt. Verder hebben we de coniunctivus adhortativus, waarmee niet is aangegeven dat iets beschouwd wordt als gedaan. En er zijn natuurlijk mogelijkheden met gerundivum van verplichting (dus met esse of een vorm daar van) en omschrijvingen met debere, oportet etc.

⁹² als Catilina zo’n zwaargewicht als Cicero zelf al op het verkeerde been kan zetten, is dan van Caelius wel te verwachten dat hij daar weerstand aan kan bieden? Als zelfs een grote sterke kereel die steen al niet op kan tillen, hoe kun je dat dan wel verwachten van een klein kind: een a fortiori-redenering, bovendien een autoriteitsargumentatie!

⁹³ de rechters moeten toch ongeveer onder hun stoel rollen van het lachen: Catilina ooit een standvastig en trouw vriend van Cicero???

⁹⁴ istius en amicitiae zijn niet congruent, wel allebei genitivus! Amicitiae legt crimen uit (genitivus explicativus) en istius is daar weer de genitivus obiectivus bij

Tegenstander van complotten Itaque a maledictis impudicitiae⁹⁵ ad coniurationis⁹⁶ invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis⁹⁷ enim, atque id tamen titubanter et strictim⁹⁸, coniurationis hunc propter amicitiam Catilinae participem fuisse; in quo non modo crimen non haerebat sed vix disertis adolescentis cohaerebat oratio. Qui tantus furor in Caelio, quod tantum aut in moribus naturaque vulnus aut in re atque fortuna⁹⁹? Ubi denique est in ista suspicione¹⁰⁰ Caeli nomen auditum? Nimium multa de re minime dubia¹⁰¹ loquor; hoc tamen dico. Non modo si socius coniurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset¹⁰², numquam coniurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset.	Tegenstander van complotten En zo is jullie betoog afgegleden van schimpscheuten over zijn onzedelijkheid naar een verdachtmaking met betrekking tot de samenzwering. Jullie hebben immers beweerd, en dit weliswaar weifelend en vluchtig (terloops), dat hij aan de samenzwering wegens zijn vriendschap met Catilina heeft deelgenomen; maar hierin stak niet alleen geen grond voor een aanklacht maar vertoonde het betoog van de welbespraakte jongeman nauwelijks samenhang. Want welke zo grote razernij was er in Caelius, welke zo grote wond [zo zwakke plek] hetzij in zijn karakter en aard hetzij in zijn persoonlijke en financiële omstandigheden? Waar is überhaupt bij deze verdenking de naam van Caelius gehoord? Ik spreek te veel [woorden] over een allerm minst twijfelachtige zaak; maar dít zeg ik toch. Als hij medeplichtig aan de samenzwering [was geweest], sterker nog, als hij niet een verklaard tegenstander van die misdaad was geweest, zou hij nooit zijn jeugdige leeftijd hebben willen aanbevelen uitgerekend door een aanklacht wegens samenzwering.
--	---

⁹⁵ Want onzedelijkheid aantonen bij iemand is een doeltreffende manier van onderuit halen: verwijt hem/haar amoreel dan wel immoreel gedrag en mensen gaan zich toch afvragen wat voor vlees ze in de kuip hebben

⁹⁶ we hebben het nog steeds over de samenzwering van Catilina in 63 voor Christus

⁹⁷ ook gewoon te vertalen met "jullie hebben gesteld"

⁹⁸ innuendo (suggestief taalgebruik): Cicero wekt de indruk dat de aanklagers ook maar wat stonden te oreren/blaten. Hetzelfde – niet-inhoudelijke(!) – argument gebruikt hij hierna als hij aangeeft dat de redevoering van Atratinus niet echt veel samenhang vertoonde, terwijl deze Atratinus toch een degelijke retorische opleiding genoten had.... Cicero hè, Cicero.

⁹⁹ Caelius had dus geen enkel motief aan een samenzwering mee te doen: hij was niet getergd door overheidsmaatregelen of zo, hij was niet in- en inslecht en zijn maatschappelijke positie gaf ook al geen aanleiding. Dat zijn vriendschap met Catilina alleen zover ging dat hij bereid was zijn hoofd in een strop te steken, dát gelooft toch niemand!

¹⁰⁰ het hierboven genoemde "coniurationis (...) participem fuisse

¹⁰¹ litotes in het wild: allerm minst onduidelijk wil zeggen volkomen helder

¹⁰² irrealis, zeker. Coniunctivus plqf, dus het is een niet-werkelijkheid van het verleden. Wat Cicero precies bedoelt, dát vinden meer vertalers moeilijk. Wat hij bedoelt is dat het onwaarschijnlijk is dat Caelius een ander fouten zou verwijten die hij ook zelf gemaakt heeft. En in het bijzonder gaat het hier over Cicero's voormalig ambtgenoot (medeconsul in 63), Gaius Antonius Hybrida, die niet helemaal bepaald vies schijnt te zijn geweest van Catilina en met name diens plannetjes de boel eens even stevig in de war te sturen, staatsrechtelijk gezien. Die Antonius was namelijk door Caelius aangeklaagd, sterker nog, Caelius had dat proces gewonnen, hoewel hij daar tegenover zijn voormalig leermeester, Marcus Tullius Cicero himself, had gestaan. Beetje pijnlijk dus wel voor Cicero, die dit voor hemzelf pijnlijke argument in de strijd gooit als verdedigingsmiddel voor zijn cliënt: die zal dus nooit zelf aan een samenzwering hebben mee gedaan. Overigens was Antonius dus in 63 vrijgesproken en versloeg hij in 62 bij Pistoria Catilina, hoewel hij het directe verslaan van Catilina over liet aan ene Quintus Caecilius Metellus Celer. En wie was dat dan? De man van ene Clodia, die een promiscue zusje was van Publius Clodius Pulcher. De wereld was toen al klein...

Twee punten van aanklacht Sunt autem duo¹⁰³ crimina, auri et veneni; in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum sumptum a Clodia, venenum quaesitum quod Clodiae daretur, ut dicitur¹⁰⁴. Omnia sunt alia non crimina sed maledicta, iurgi petulantis¹⁰⁵ magis quam publicae quaestionis. 'Adulter, impudicus, sequester'¹⁰⁶ convicium est, non accusatio. Nullum est enim fundamentum horum criminum, nullae sedes¹⁰⁷; voces sunt contumeliosae temere ab irato accusatore nullo auctore¹⁰⁸ emissae. Horum duorum criminum video auctorem¹⁰⁹, video fontem, video certum nomen et caput. Auro opus fuit; sumpsit a Clodia, sumpsit sine teste, habuit quamdiu voluit¹¹⁰. Maximum video signum cuiusdam egregiae familiaritatis. Necare eandem voluit; quaesivit venenum, sollicitavit servos, potionem paravit, locum constituit, clam attulit.	Twee punten van aanklacht Welnu, er zijn twee punten van aanklacht, wegens goud en wegens vergif; en hier zit één en dezelfde persoon achter. Het goud is van Clodia aangenomen (geleend), het vergif is bezorgd om aan Clodia te geven, zoals gezegd wordt. Alle andere dingen zijn geen punten van aanklacht maar beschimpingen (scheldwoorden), meer passend bij een baldadige woordenwisseling dan bij een officieel strafproces. 'Echtreker, ontuchtpleger, beheerder van steekpenningen' – dat is een scheldwoord, geen aanklacht. Want er is geen enkele grondslag voor (van) deze beschuldigingen, geen enkele basis; het zijn beledigende woorden, die op goed geluk door een woedende aanklager zijn geuit zonder dat iemand voor de waarheid ervan instaat. Van deze twee punten van aanklacht zie ik [wèl] de aanstichter, ik zie de bron, ik zie een bepaalde naam (persoon) en oorsprong. Er was goud nodig; hij nam het aan (leende het) van Clodia, hij nam het aan (leende het) zonder getuigen, hij hield het zolang hij wilde. Ik zie [hierin] een duidelijk teken van een bepaalde uitstekende vertrouwelijke omgang. Dezelfde vrouw wilde hij doden; hij zorgde voor vergif, kocht slaven om, bereidde de drank, stelde de plaats vast, bracht [de drank] heimelijk [daarheen].
--	---

¹⁰³ Okee, er waren wel meer aanklachten, maar deze twee werden door Cicero voor zijn rekening genomen. De andere, zware aanklachten van geweldpleging ("de vi") en poging tot moord op de leider van een gezantschap uit Alexandrië, Dio, werden afgehandeld door Marcus Crassus, de ambtgenoot van Cicero in dit proces, die waarschijnlijk vóór Cicero gepleit had

¹⁰⁴ ja, wel veilig om je bron zo oppervlakkig aan te duiden: men zegt dat

¹⁰⁵ Bedoeld is de manier van spreken van Atratinus, het jeugdige ongeleide projectiel

¹⁰⁶ daar komen ze weer, de vaste rij elementen in een (oratio) invectiva, een redevoering met geen enkel ander doel dan het in diskrediet brengen van de tegenstander: malversaties, slecht financieel beleid, corrupt, en zeker op het morele vlak verwerpelijk

¹⁰⁷ vaak door Cicero toegepaste manier om zaken te benadrukken: het gebruik van synoniemen, hier van fundamentum en sedes. Alsof men het daar op het forum anders niet helemaal begrijpt

¹⁰⁸ een ablativus absolutus met een ontkenning er in, vandaar dat de vertaling met "zonder" in aanmerking komt. Overigens zal Clodia niet verrukt zijn dat zij hier door Cicero beschouwd wordt als nullo auctore: zij zal het allemaal wel waar vinden...

¹⁰⁹ kijk, Cicero ziet haar wel, maar niet als vertelster van de waarheid, eerder als bron van alle ellende

¹¹⁰ dat duidt toch op een bijzonder nauwe relatie tussen Caelius en Clodia? Maar om nou te beweren dat er meer dan dat achter zit, mwah.

Magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio exstitisse¹¹¹. Res est omnis in hac causa nobis, iudices, cum Clodia, muliere¹¹² non solum nobili verum etiam nota; de qua ego nihil dicam nisi depellendi criminis causa. Sed intellegis¹¹³ pro tua praestanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis. Quae si se aurum Caelio commodasse non dicit¹¹⁴, si venenum ab hoc¹¹⁵ sibi¹¹⁶ paratum esse non arguit, petulanter facimus¹¹⁷, si matrem familias secus quam matronarum sanctitas postulat nominamus. Sin ista muliere remota¹¹⁸ nec crimen ullum nec opes ad oppugnandum M. Caelium illis relinquuntur, quid est aliud quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos qui insectantur¹¹⁹ repellamus?	[Daarin] zie ik nu juist weer dat er een grote haat met een zeer gruwelijke onenigheid was ontstaan. We hebben in deze zaak uitsluitend, heren rechters, met Clodia van doen, een vrouw die niet alleen beroemd is maar ook berucht; en over haar zal ik niets zeggen behalve om de aanklacht te weerleggen. Maar je begrijpt, op grond van jouw uitstekende verstand, Gnaeus Domitius, dat wij alleen met haar te maken hebben. En als zij niet beweert dat zij goud aan Caelius heeft geleend, als zij niet de beschuldiging uit dat door hem vergif voor haar is bereid, dan handelen wij brutaal, als wij over een vrouw des huizes anders spreken dan de eerbied-waardigheid van getrouwde vrouwen (de eerbied voor getrouwde vrouwen) vereist. Maar als er zonder deze vrouw noch enige aanklacht noch enige hulpmiddelen om Marcus Claudius te bestrijden (aan te vallen) voor hen worden overgelaten (voor hen overblijven), wat anders is er dan wat wij, zijn advocaten, moeten doen, behalve dat wij hen die hem achtervolgen, afweren?
---	---

¹¹¹ Nee maar! Dus als de een de ander met vergif naar het leven staat, is er ineens sprake van haatgevoelens? Hij overdrijft het lichtelijk, Cicero

¹¹² net als Clodia, het woord ervoor, ablativus: het belangrijkste woord van de bijstelling staat in dezelfde naamval als waar de bijstelling bij hoort; overigens is Cicero hier duidelijk en recht voor zijn raap met zijn kwalificatie van Clodia als een vrouw van aanzien maar ook van discutabele reputatie. Het woord mulier heeft voor de doorsnee Romein een andere connotatie (bijbetekenis) dan bijvoorbeeld femina (vrij neutraal, bijna theoretisch het concept "vrouw") of uxor (waar men onmiddellijk aan een keurig getrouwde vrouw denkt): een mulier bewijst zich in alle situaties, zeker ook in bed (niet noodzakelijkerwijs de echtelijke sponde), als op en top vrouw. Zo heeft het woord nubere (trouwen met, bekeken vanuit het vrouwelijke perspectief) een bijbetekenis van vrijen met (wat inderdaad na het trouwen nog wel eens wil voorkomen, ja) en absoluut niet die van een verwijzing naar de status van het getrouwd zijn/trouwen (matrimonium tenere / in matrimonium ducere, wat vanuit het mannelijke perspectief komt)

¹¹³ even een veer in 's rechter rectum deponeren: die Gnaeus Domitius is natuurlijk niet op zijn achterhoofd gevallen! Dank u, dank u wel, geachte Cicero!

¹¹⁴ wij zeggen dan gewoon: "als ze dat durft te ontkennen"

¹¹⁵ Caelius dus

¹¹⁶ Clodia, want zo'n woord met een s aan het begin (se, suus, sibi) slaat terug op het onderwerp van de zin waarin het voorkomt.

¹¹⁷ soort van koninklijk meervoud (pluralis maiestatis), want hij bedoelt gewoon zichzelf. Hij zegt het beleefd en eerlijk: hij zou het hart niet hebben tegen Clodia – die fatsoenlijke en alom gerespecteerde vrouw – onaardig, laat staan onbeleefd te doen/spreken. Ja, ja, denken wij lezers dan. Misschien was het in zijn tijd wel gewoonte om het volgende standpunt te huldigen: al is het nóg zo'n ontiegelijke takkebitch, nóg zo'n kenau van het zuiverste water, al is haar reputatie nóg zo bevlekt en haar bed nog meer, je blijft netjes tegen haar

¹¹⁸ tja, voor de aanklagers blijft niet veel materiaal over om Caelius mee te bestoken, áls je tenminste de input van Clodia buiten beschouwing laat (ista muliere remota)

¹¹⁹ zeg maar rustig hinderlijk volgen, stalken

Quod quidem facere¹²⁰ vehementius, nisi intercederent¹²¹ mihi inimicitiae¹²² cum istius mulieris viro¹²³ – fratrem volui dicere; semper hic erro. Nunc agam modice nec longius progrediar quam me mea fides et causa ipsa coget: nec enim muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi, praesertim cum ea quam omnes semper amicam omnium¹²⁴ potius quam cuiusquam inimicam putaverunt¹²⁵.	En dit zou ik zeker [nog] krachtiger doen, als zich voor mij in de tussentijd geen vete voordeed met de man van die vrouw – met haar broer, wilde ik zeggen; hierin vergis ik me altijd. Nu zal ik terughoudend te werk gaan en niet verder [voort]gaan dan [waartoe] mijn erewoord en de zaak zelf mij zal dwingen: want ik heb nooit gemeend dat ik een vete met een vrouw moest uitvechten, vooral met haar die allen altijd eerder als allemansvriendin hebben beschouwd dan als ook maar iemands vijandin.
--	--

¹²⁰ irrealis (coniunctivus dus) van het imperfectum, dus van het heden! Hier in een hoofdzin

¹²¹ en hier in de bijzin

¹²² mwah, vete is misschien nog vriendelijk uitgedrukt: Publius Clodius de “Mooie” (Pulcher) had speciaal voor Cicero een wetje ontworpen en dat door de volksvergadering gejaagd (populares deden dat zo!). In dat wetje stond dat mensen uit Italië verbannen moesten worden die mensen, al waren het dan misschien veronderstelde misdadigers zonder vorm van proces ter dood hadden laten brengen. Nou, dat wist Cicero precies! Aan het eind van zijn consulaatsjaar (63) had hij een aantal samenzweerders zonder enige vorm van proces ter dood laten brengen. Cicero, niet op zijn kalende achterhoofd gevallen, had door dat Clodius hem wilde eh, n... eh, een loer wilde draaien en koos eieren voor zijn geld: hij ging op eigen initiatief in ballingschap.

¹²³ oh, sorry hoor! Ik vergis me ook wel eens. Ik bedoelde haar broer. De mensen op het forum hebben allemaal door waarover Cicero's vergissing gaat

¹²⁴ zo'n “slip of the tongue” was het dus ook weer niet, want hier zegt hij weer dat Clodia toch gezien wordt als een vriendin van iedereen, oftewel een allemansvriendin, oftewel een lichtekooi, een DVP of iets dergelijks. Er is veel nagedacht over Cicero's motief om Clodia niet alleen gewoon af te kraken, maar haar voortdurend in de hoek van de prostituees te zetten. Het zou kunnen zijn dat getuigenissen van prostituees in de rechtbank niet toegestaan waren in die tijd.

¹²⁵ putare kan grammaticaal op twee manieren verbonden worden: a) putare + AcI (eum sapientem esse puto = ik meen dat hij wijs is); b) putare + 2 acc (eum sapientem puto = ik beschouw hem als wijs)

Een beroemde voorvader spreekt

Sed tamen¹²⁶ ex ipsa quaeram prius utrum me secum severe et graviter et prisce¹²⁷ agere **malit**, an remisse et leniter et urbane¹²⁸. Si illo austero more ac modo¹²⁹, aliquis mihi ab inferis excitandus¹³⁰ est ex barbatis illis, non hac barbula qua ista delectatur¹³¹ sed illa horrida quam in statuis antiquis atque imaginibus videmus, qui **obiurget**¹³² mulierem et qui pro me **loquatur**, ne mihi ista forte **suscenseat**¹³³. **Exsistat** igitur ex hac ipsa familia aliquis ac potissimum Caecus ille; minimum enim dolorem capiet qui istam non videbit¹³⁴. Qui profecto, si exstiterit, sic aget¹³⁵ ac sic loquetur: 'Mulier, quid tibi cum Caelio, quid cum homine adulescentulo¹³⁶, quid cum alieno? Cur aut tam familiaris fuisti ut aurum **commodares**¹³⁷, aut tam inimica ut venenum **timeres**¹³⁸?

Een beroemde voorvader spreekt

Maar toch zal ik eerst aan haar zelf vragen of ze liever wil dat ik haar streng en ernstig en op de wijze van vroeger aanpak, of ontspannen en mild en beschaafd. Als [zij wil dat ik haar aanpak] op die strenge manier en wijze, [dan] moet door mij iemand uit de onderwereld worden opgeroepen (opgewekt) van die baarddragers, niet met dat baardje waarin zij genoeg schept, maar met die ruige [baard] die wij bij de oude standbeelden en voorouder-portretten zien, om de vrouw de mantel uit te vegen en om in mijn plaats te spreken, opdat die vrouw niet onverhoopt kwaad op mij is. Laat dus uit die familie zelf iemand opstaan (tevoorschijn komen) en het liefst die Caecus; want het kleinste verdriet zal hij ondervinden, die haar niet zal zien. En hij zal ongetwijfeld, als hij tevoorschijn zal zijn gekomen, zo pleiten en zo spreken: 'Vrouw, wat heb jij met Caelius te maken, [wat] met een zeer jonge man, [wat] met een vreemde? Waarom was jij ofwel zo bevriend met hem, dat je hem goud leende, ofwel zo vijandig dat je bang was voor vergif?

¹²⁶ ondanks de voorgaande afweging

¹²⁷ het ene trikolon

¹²⁸ na het andere

¹²⁹ ellips: vul aan "me secum agere malit" (= als zij wil dat ik haar behandel)

¹³⁰ een truc, een konijn uit de hoge hoed! Zelf gaat Cicero Clodia niet onrespectvol aanpakken (daar heeft hij zijn redenen voor genoemd), nee daar heeft hij een aapje voor, te weten een uit de onderwereld op te roepen verre voorvader van Clodia. Die mag wel met het moraliserende vingertje wijzen en zijn nakomelingen op de aloude gestrenge wijze terecht wijzen. Excitandus is natuurlijk een gerundivum! Dat is te zien aan de vorm (die bij het gerundium niet voorkomt) en aan het feit dat er een naamwoord in dezelfde naamval als excitandus voor komt (aliquis namelijk). Direct verbonden met (een vorm van) esse hebben we dan te maken met een gerundivum van verplichting

¹³¹ kennelijk was een klein bescheiden baardje, kunstig getrimd of sierlijk geschoren, mode in Cicero's tijd. De gestrenge ouderen en voorvaders hadden, als ze al iets op hun kin konden laten groeien, een zware baard, een stevige bos haar zeg maar

¹³² net als het hierna volgende loquatur een coniunctivus. En tot overmaat van ramp ook nog eentje in een betrekkelijke/relatieve bijzin. Er zijn vier mogelijkheden, waarvan er twee af te leiden zijn uit ut + coniunctivus en twee uit cum + coniunctivus: a) finaal (doelaangevend) b) consecutief (gevolgaangevend) c) causaal (redengevend) d) concessief (toegevend). Beide coniunctivi hebben hier de finale "bijsmaak" en geven dus een doel aan. Vertaalmogelijkheden: 1) woordje "moet" toevoegen 2) om te

¹³³ wel een coniunctivus, maar nu een ontkende finalis: "om te voorkomen dat". Haha, alsof Cicero echt bang zou zijn dat Clodia boos op hem wordt!

¹³⁴ daarom is de opgeroepen Caecus een goede kandidaat: die ziet gelukkig voor hem niet wat voor een tuthola zijn nakomelingen is geworden! Geprezen zijn de blinden! De rechters liggen alweer in een deuk

¹³⁵ bekend, nietwaar? Een futurum exactum (exstiterit) komt altijd voor in combinatie met een futurum (aget, loquetur)

¹³⁶ fijn voor Caelius om te horen: zijn advocaat staat Jan Klaassen en Katrijn te spelen (mag dus lekker ongeneerd tikken en speldenprikken uitdelen) en de pop uit de onderwereld spreekt Clodia bestraffend toe: wat moet dat vrouwtje (mulier!) met een jong jongemannetje (ja ja, dubbel op..), die ze niet eens kent? Veel gekker moet het toch niet worden

¹³⁷ inderdaad, goed onthouden, één van de overgebleven aanklachten

¹³⁸ en de tweede staat er ook bij

Non patrem tuum videras, non patruum, non avum, non proavum, non abavum, non atavum audieras consules fuisse¹³⁹; non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri patriaeque amantissimi¹⁴⁰, qui simul ac pedem limine extulerat¹⁴¹, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat¹⁴²? Cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Caelius tam coniunctus fuit¹⁴³? Cognatus, affinis, viri tui familiaris? Nihil eorum¹⁴⁴. Quid igitur¹⁴⁵ fuit nisi quaedam temeritas ac libido?	Had je niet gezien dat jouw vader, had je niet gehoord dat je oom, (niet dat) je grootvader, (niet dat) je overgrootvader, (niet dat) je betovergrootvader, (niet dat) je betoudover-grootvader consuls zijn geweest; wist je tenslotte niet dat je kortgeleden getrouwd was met Quintus Metellus, een zeer voortreffelijke en zeer dappere en zeer vaderlandslievende man, die, zodra hij een voet buiten de deur had gezet, bijna alle burgers in deugdzaamheid, roem [en] aanzien overtrof? Waarom stond Caelius, aangezien je [toch] uit een zeer vooraanstaande familie door een huwelijk in een zeer beroemde familie was overgegaan, dan toch op zo goede voet met jou? Omdat hij een bloedverwant was, aangetrouwd, een goede vriend van jouw man? Niets van dat alles. Wat was [de reden] dus [anders] behalve een bepaalde roekeloze wellust (roekeloosheid en wellust)?
---	---

¹³⁹ Okee, Clodia komt dus uit een zeer respectabele familie, aldus de aan het woord zijnde verre voorvader “Caecus” van Clodia, nou ja, eigenlijk Cicero dus

¹⁴⁰ trikolon en hyperbool

¹⁴¹ ja, ja

¹⁴² weer een trikolon, nu asyndetisch, waar het voorgaande trikolon lichtelijk polysyndetisch was

¹⁴³ ja, da’s inderdaad wel een goede vraag ja. Opvallend is wel dat formeel gezien de vraag gaat over Caelius, terwijl voor Clodia de hint zelf bedoeld is. En de sneer ook

¹⁴⁴ gen pl onzijdig dus, niet mannelijk

¹⁴⁵ een conclusie: als Caelius geen goede bekende of zelfs familie van je man was, Clodiaatje, waarom stond je dan op zo’n goede voet met hem? Hij omgekeerd met jou ook trouwens, maar dat is even niet relevant nu. Antwoord: dat kan alleen gelegen hebben aan jouw hang naar gevaar en ongebreidelde lust. Beng, die zit!

Het gedrag van Caelius

Sed quid ego, iudices, ita gravem personam induxi¹⁴⁶ ut **verear**¹⁴⁷ ne se idem Appius repente **convertat**¹⁴⁸ et Caelium **incipiat** accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius atque ita, iudices, ut vel severissimis disceptatoribus¹⁴⁹ M. Caeli vitam me probaturum esse¹⁵⁰ **confidam**. Tu vero, mulier¹⁵¹, – iam enim ipse tecum nulla persona introducta¹⁵² loquor – si ea¹⁵³ quae facis, quae dicis, quae insimulas, quae moliris, quae arguis¹⁵⁴, probare cogitas, rationem tantae familiaritatis, tantae consuetudinis, tantae coniunctionis¹⁵⁵ **reddas** atque **exponas**¹⁵⁶ necesse est¹⁵⁷. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comissationes, cantus, symphonias, navigia¹⁵⁸ iactant, idemque significant nihil se te invita¹⁵⁹ dicere. Quae¹⁶⁰ tu quoniam mente nescio qua effrenata atque praecipiti in forum deferri iudiciumque voluisti, aut **diluas** oportet ac falsa esse **doceas** aut nihil neque crimini tuo neque testimonio credendum¹⁶¹ esse **fateare**.

Het gedrag van Caelius

Maar waarom heb ik, heren rechters, een zo gewichtige (streng) persoon ten tonele gevoerd dat ik vrees dat dezelfde Appius zich plotseling omdraait en Caelius begint te beschuldigen met die strengheid van hem van een censor? Maar dat zal ik later (hebben) gezien en wel zo, heren rechters, dat ik erop vertrouw dat ik zelfs voor (in de ogen van) de strengste scheidsrechters de deugdelijkheid van de levenswandel van Marcus Caelius zal aantonen. Maar jij, vrouw – want nu spreek ik zelf met jou, zonder dat een personage ten tonele is gevoerd – als jij de deugdelijkheid van die dingen die je doet, die je zegt, die je als beschuldiging uit, die je in je schild voert, die je als aanklacht uit, van plan bent aan te tonen, [dan] is het noodzakelijk dat je van een zo (grote) betrouwbaarheid, een zo (grote) betrouwbare omgang, een zo grote vriendschap rekenschap aflegt en er verantwoording voor aflegt. De aanklagers hebben althans de mond vol van orgieën, liefdesverhoudingen, overspel, [reisjes naar] Baiae, strandfeestjes, gastmalen, drinkgelagen, gezangen, concerten, boottochtjes, en ook maken zij duidelijk dat zij niets zonder jouw instemming zeggen. En aangezien jij met een of andere teugelloze en roekeloze bedoeling hebt gewild dat deze dingen naar het Forum en voor de rechtbank werden gebracht, moet jij ze ofwel herroepen en uiteenzetten dat ze niet waar zijn, ofwel toegeven dat jouw aanklacht en jouw getuigenverklaring helemaal niet geloofd moet[en] worden.

¹⁴⁶ O, Cicero zelf dus weer aan het woord, geen poppenkast deze keer

¹⁴⁷ dit is een coniunctivus consecutivus na het inleidende woordje ita

¹⁴⁸ maar dit niet: dit is een coniunctivus na verba timendi + ne (werkwoorden die vrezen aanduiden plus de coniunctie ne: metuere ne, pavere ne, vereri ne, timere ne)

¹⁴⁹ dativus! Een ablativus die de handelende persoon aangeeft bij een passief werkwoord wordt vergezeld van het voorzetsel a/ab, een ablativus die een handelende zaak aangeeft bij een passief werkwoord heeft die prepositie niet. Hier gaat het om handelende personen en in dat geval zou er dus a/ab bij moeten staan en dat ontbreekt. Ergo conclusio: dit moet een dativus zijn

¹⁵⁰ expliciet het tegenovergestelde van wat bij een (oratio) invectiva gebeurt: Cicero zegt dat hij de levenswandel van Caelius alleen maar positief kan voorstellen en dat hij dat ook daadwerkelijk gaat doen

¹⁵¹ klinkt toch weer licht denigrerend, zeker met het eraan voorafgaande Tu: hee jij daar, vrouwtje

¹⁵² de ablativus absolutus nog eens in volle pracht: introducta is een PPP (dus voortijdig t.o.v. de persoonsvorm), nulla persona vormen het naamwoordelijke gedeelte dat grammaticaal het onderwerp is van introducta. Probeer bij een ontkenning in een abl abs het woordje “zonder” eens te gebruiken, dat lukt hier ook prima

¹⁵³ onzijdig meervoud, hè, vrouwelijk kan niet, want het moet de functie van lijdend voorwerp hebben bij probare

¹⁵⁴ van een synoniem hier en daar is Cicero niet vies. Synonymie is een heel goed middel dingen zwaar aan te zetten, eigenlijk een beetje een vorm van gedachtenherhaling

¹⁵⁵ de stijlmiddelen spatten je tegemoet: trikolon, repetitio, asyndeton en ook wat gedachtenherhaling

¹⁵⁶ ook bij de uitdrukkingen rationem reddere (rekenschap geven van) en rationem exponere (verantwoording afleggen voor) is weer sprake van synonymie: hij zegt gewoon twee keer hetzelfde

¹⁵⁷ necesse est: eigenlijk met ut + coniunctivus, overigens net als bij het iets verderop voorkomende oportet: het is nodig/ het behoort dat

¹⁵⁸ een goed voorbeeld van het effect van een asyndeton (eigenlijk een asyndetische enumeratio): doordat de voegwoorden, ook het laatste, ontbreken, wordt de indruk gewekt dat Cicero nog wel meer voorbeelden kan noemen, in dit geval van min of meer decadent gedrag dat aanklagers tegen Caelius ingebracht hebben, terwijl er voor dit soort liederlijk gedrag natuurlijk twee moeten zijn

¹⁵⁹ Ja, ja, als het van Clodia niet mag, zeggen de aanklagers verder niets hoor, oftewel: wie trekt er achter de schermen aan de touwtjes?

¹⁶⁰ relatieve aansluiting: verwijzend naar alle hier vlak voor genoemde zaken

¹⁶¹ gerundivum met esse: gerundivum van verplichting dus

Clodia's broer spreekt Sin autem urbanus¹⁶² me agere mavis, sic agam tecum. Removebo illum senem¹⁶³ durum ac paene agrestem; ex his igitur sumam aliquem ac potissimum minimum fratrem qui est in isto genere¹⁶⁴ urbanissimus; qui te amat¹⁶⁵ plurimum, qui propter nescio quam, credo, timiditatem et nocturnos quosdam inanes metus tecum semper pusio cum maiore sorore cubitabat. Eum¹⁶⁶ putato tecum¹⁶⁷ loqui: 'Quid tumultuaris¹⁶⁸, soror? quid insanis? Quid clamorem exorsa verbis parvam rem magnam facis? Vicinum adolescentulum¹⁶⁹ aspexisti; candor huius te et proceritas vultus oculique pepulerunt; saepius videre voluisti; fuisti non numquam in isdem hortis; vis nobilis mulier illum filium familias patre parco ac tenaci habere tuis copiis devinctum. Non potes: calcitrat, respuit, repellit, non putat tua dona esse tanti¹⁷⁰. Confer te alio! Habes hortos ad Tiberim ac diligenter eo loco paratos quo omnis iuventus natandi¹⁷¹ causa venit¹⁷²; hinc licet condiciones cotidie legas; cur huic qui te spernit molesta es?'	Clodia's broer spreekt Maar als je liever wilt dat ik je op een beschaafdere wijze behandel, zal ik je als volgt behandelen. Ik zal die ruwe en bijna boerse oude man weghalen; uit de mensen van nu zal ik dus iemand nemen en wel bij voorkeur jouw jongste broer die in dit opzicht zeer beschaafd is; en hij houdt zeer veel van jou, [en] wegens een of andere schuchterheid, denk ik, en wegens bepaalde ongegronde angsten voor de nacht sliep hij altijd bij jou, als een klein jongetje bij zijn oudere zuster. Denk je eens in dat hij met jou spreekt: 'Waarom (wat) ben je onrustig, zus(je)? Wat ga je tekeer?Waarom maak je, nadat je een geschreeuw hebt aangeheven, met woorden van een mug een olifant? Je oog viel op je zeer jonge buurman; zijn schoonheid en zijn rijzige gestalte, zijn gezicht en zijn ogen troffen jou; je wilde hem vaker zien; soms was je in hetzelfde park; als voorname vrouw wil je hem, een zoon des huizes met een zuinige en gierige vader, door je rijkdom aan je verbonden (verplicht) hebben. Dat kun je niet (dat lukt je niet); hij is weerbarstig, hij versmaadt je, hij wijst je af, hij meent niet dat jouw geschenken zoveel waard zijn. Ga ergens anders heen! Je hebt een park bij de Tiber en wel zorgvuldig op die plaats aangeschaft (gekocht) waarheen heel de jeugd komt om te baden; hiervandaan staat het [je] vrij dagelijks minnaars uit te kiezen; waarom val je hem die jou versmaadt lastig?'	
---	--	--

¹⁶² de comparativus van het adverbium

¹⁶³ bedoeld is de eerder ten tonele gevoerde Caecus (Appius Claudius)

¹⁶⁴ eh, welk opzicht bedoelt u precies, meneer Cicero?

¹⁶⁵ goh, echt?

¹⁶⁶ Clodius dus

¹⁶⁷ Clodia dus

¹⁶⁸ zeg zus, je gaat wel een beetje erg over de tong, kan dat niet wat minder? Waarop Clodia natuurlijk zou kunnen antwoorden: "moet je horen wie het zegt!"

¹⁶⁹ Caelius, om precies te zijn de Marcus Caelius Rufus die hier door Cicero verdedigd wordt, op dat moment zo'n 13 jaar jonger dan Clodia

¹⁷⁰ om de waarde van iets aan te geven gebruikt het Latijn de genitivus (pretii)

¹⁷¹ een gerundium in de genitivus, gevolgd door het achterzetsel causa (= vanwege)

¹⁷² ofwel: Clodia – zegt haar broertje zogenaamd – je kunt genoeg schaars geklede jonge mannetjes vinden in jouw eigen park, waarom moet je nou net achter iemand aan jagen die jou niet moet? Dat geeft toch geen pas?

Twee vaders

Redeo nunc ad te, Caeli, vicissim ac mihi auctoritatem patriam severitatemque suscipio¹⁷³. Sed dubito quem patrem potissimum **sumam**, Caecilianumne aliquem vehementem atque durum: 'Nunc enim demum mi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira' aut illum: 'O infelix, o scelestes!' Ferrei sunt isti patres: 'Egone quid **dicam**, quid **velim**? quae tu omnia tuis foedis factis facis ut nequiquam **velim**,' vix ferendi. **Diceret** talis pater: 'Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? Cur illecebris cognitis¹⁷⁴ non refugisti?' 'Cur alienam ullam mulierem nosti? Dide ac dissice; per me tibi licet. Si egebis, tibi dolebit, non mihi. Mihi sat est qui aetatis quod relicuom est **oblectem** meae.'

Twee vaders

Ik kom nu op jouw beurt op jou terug, Caelius, en ik neem het gezag en de strengheid van een vader aan. Maar ik twijfel erover welke vader ik het liefst neem (kies), ofwel een of andere Caeciliaanse, onstuimig en streng: 'Waarlijk, nu gloeit mijn hart pas echt, nu wordt mijn hart overstelpt door woede' of die: 'O rampzalige, o misdadiger!' Die vaders zijn zo hard als ijzer: 'Wat ik zeg, wat ik wil? Allemaal dingen waarvan jij er door jouw schandelijke daden voor zorgt dat ik ze tevergeefs wil!', nauwelijks te verdragen. Zo'n vader zou zeggen: 'Waarom heb jij je in die hoerenbuurt begeven? Waarom ben je, nadat je de verlokkingen had leren kennen, niet weggevlucht?' 'Waarom heb je kennis gemaakt met een vreemde vrouw? Gooi je geld [maar] over de balk en verkwist het maar; van mij mag je (wat mij betreft is het je toegestaan). Als je armoede zult lijden, zal dat jou verdriet doen, niet mij. Ik heb voldoende om wat over is van mijn leven aangenaam door te brengen.'

¹⁷³ weer een poppenkast dus: Cicero doet nu twee typen vader na, eentje superstreng, bijna op het lachwekkende af. Mensen herkennen het typetje uit de komedie

¹⁷⁴ ablativus absolutus

Huic tristi¹⁷⁵ ac directo seni responderet Caelius se nulla cupiditate¹⁷⁶ inductum de via decessisse. Quid signi? Nulli sumptus, nulla iactura, nulla versura¹⁷⁷. At fuit fama¹⁷⁸. Quotus quisque istam¹⁷⁹ effugere potest, praesertim in tam maledica civitate¹⁸⁰? Vicinum¹⁸¹ eius mulieris¹⁸² miraris male audisse cuius frater germanus¹⁸³ sermones iniquorum effugere non potuit¹⁸⁴? Leni vero et clementi patre cuius modi ille est: Fores effregit, restituentur; Discidit vestem, resarcietur, Caeli causa est expeditissima. Quid enim esset in quo se non facile defenderet?	Aan deze strenge en openhartige oude man zou Caelius antwoorden, dat hij niet door enige begeerte gedreven van het juiste pad was afgedwaald. Wat hiervan het bewijs is? Geen uitgaven, geen schade, geen lening. 'Maar het gerucht deed [wel] de ronde.' Hoe weinigen kunnen daaraan ontsnappen, vooral in een zo kwaadsprekende stad? Verwonder je je erover dat de buurman van die vrouw een slechte reputatie heeft gekregen, van wie de eigen broer niet heeft kunnen ontsnappen aan de praatjes van zijn vijanden? Is de vader echter mild en inschikkelijk, zoals deze is: 'Heeft hij de deur ingeslagen – die zal worden gerepareerd; heeft hij zijn kleren kapotgescheurd – ze zullen worden hersteld', dan is de zaak van Caelius geheel vrij van moeilijkheden. Wat zou er namelijk zijn ten aanzien waarvan hij zich niet gemakkelijk zou verdedigen?
---	--

¹⁷⁵ niet tristis in de zin van bedroefd

¹⁷⁶ verlangen naar geld?

¹⁷⁷ trikoolon, asyndeton en repetitio: hoe stellig kun je zijn?

¹⁷⁸ fama, ja dat is er altijd waar groepen mensen bij elkaar zijn: overal wordt gekletst. Je kunt je er moeilijk tegen verdedigen, zeker niet in het altijd bruisende Rome

¹⁷⁹ verwijst naar het net genoemde fama

¹⁸⁰ zoals gezegd: Rome

¹⁸¹ Caelius

¹⁸² Clodia

¹⁸³ tja, Publius, Clodia's broer. Was het nou een halfbroer (zoals sommige bronnen beweren) of een volle broer (wat het eerdere gerucht over fysieke betrekkingen tussen Clodia en Clodius extra zou versterken) van Clodia?

¹⁸⁴ een a fortiori-redenering: als Clodia's broer zich al niet eens aan het geroddel van mensen kan onttrekken, hoe kun je dat dan van een buurman van haar verwachten?

Nihil iam in istam¹⁸⁵ mulierem dico¹⁸⁶; sed, si esset aliqua dissimilis istius¹⁸⁷ quae se omnibus pervulgaret, quae haberet palam decretum semper aliquem, cuius in hortos, domum, Baias¹⁸⁸ iure suo libidines omnium commearent, quae etiam aleret adulescentes et parsimoniam partum suis sumptibus sustineret; si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa¹⁸⁹ meretricio more viveret, adulterum ego putarem si quis¹⁹⁰ hanc paulo liberius¹⁹¹ salutasset? Dicet aliquis¹⁹²: 'Haec est igitur tua disciplina? sic tu instituis adulescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens¹⁹³ commendavit et tradidit, ut in amore atque in voluptatibus¹⁹⁴ adulescentiam suam collocaret, et ut hanc tu vitam atque haec studia defenderes?' 	Ik zeg niets meer tegen (in negatieve zin: gericht tegen) die vrouw; maar als er een of andere vrouw was, ongelijk aan deze (niet dezelfde als deze), die zich aan allen prostitueerde, die openlijk altijd iemand had die als minnaar was aangewezen, bij wier park, huis en landgoed in Baiae alle wellustelingen, alsof ze daar recht op hadden, in- en uitgingen, die zelfs jongemannen onderhield en de spaarzaamheid van hun vaders door haar eigen uitgaven draaglijk maakte; indien een weduwe vrijmoedig leefde, een schaamteloze [weduwe] uitgelaten, een rijke [weduwe] verkwistend, een wellustige [weduwe] op de wijze van hoeren – zou ik, als iemand haar een beetje te vrijmoedig had gegroet, hem dan als echtbreker moeten beschouwen? Iemand zal zeggen: 'Is dát dus jouw manier van opvoeden? Leid jij zó jonge mannen op? Heeft zijn vader dáárom deze jongen aan jou toevertrouwd en overgedragen, opdat hij met de liefde en genoegens zijn jeugd doorbracht, en opdat jij deze manier van leven en deze neigingen verdedigde?'
---	--

¹⁸⁵ heel positief tegen Clodia kan natuurlijk ook weer niet (iste is negatief, terwijl ille neutraal tot positief gekleurd is)

¹⁸⁶ niets! echt niet! Enige overeenkomst tussen de fictieve vrouw die ik nu ga beschrijven en Clodia berust op puur toeval

¹⁸⁷ echt niet!

¹⁸⁸ er zijn er heus wel meer hoor met een landgoed in Baiae

¹⁸⁹ één van de stijlmiddelen die hier nadrukkelijk worden toegepast is de ellips: er moeten wat woorden worden aangevuld voor een volledig begrip van de tekst

¹⁹⁰ = aliquis (na si, nisi, num en ne, gaat Ali (o nee, gewoon ali-) niet met quisje mee: zou dit een hint kunnen zijn naar Caelius?

¹⁹¹ mwah, een beetje te vrijmoedig? Kijk, als er sprake is van een vrouw die niet bepaald bekend staat om haar fatsoen en wel om haar losse moraal op allerlei en zeker ook op seksueel gebied, en een willekeurige man begroet haar met: "dag mevrouw, uiterst genoeglijk u te ontmoeten" dan kun je hem niet kwalijk nemen dat hij er op uit is overspel te plegen. Dat ligt aan haar reputatie, waarbij zij het misschien gewend is op een bepaalde manier te worden aangesproken als zij zelf op een wild nachtje uit is

¹⁹² een fictieve opponent dus: om zijn eigen tactiek te kunnen uitstippelen, werpt hij zelf alvast maar de mogelijke kritische vragen op

¹⁹³ klopt: de vader van Caelius had zijn zoon bij Cicero ondergebracht, omdat die hem veel kon leren

¹⁹⁴ maar natuurlijk niet om de jongen op moreel gebied te laten ontspreiden

Vroeger Ac multi¹⁹⁵ quidem et nostra¹⁹⁶ et patrum maiorumque memoria, iudices, summi homines et clarissimi cives fuerunt quorum, cum adulescentiae cupiditates defervissent¹⁹⁷, eximiae virtutes firmata iam aetate exstiterunt. Ex quibus neminem mihi libet nominare¹⁹⁸; vosmet vobiscum recordamini. Nolo enim cuiusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude coniungere. Quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri praedicarentur quorum partim nimia libertas in adulescentia, partim profusa luxuries, magnitudo aeris alieni, sumptus, libidines¹⁹⁹ nominarentur, quae multis postea virtutibus oblecta adulescentiae qui vellet excusatione defenderet.	Vroeger En zeker zijn er, zowel in de tijd die wij ons nog herinneren als in de tijd die onze vaders en voorouders zich nog herinneren, heren rechters, vele zeer aanzienlijke mannen en zeer beroemde burgers geweest van wie, nadat de hartstochten van de jeugd waren uitgewoed, de buitengewone deugden, toen hun leeftijd eenmaal gevestigd was (toen ze eenmaal volwassen geworden waren), aan het licht zijn gekomen. En van hen wil ik niemand noemen; haal [hen] zelf maar bij jullie zelf weer voor de geest. Want ik wil niet van welke dappere en aanzienlijke man dan ook zelfs maar de geringste fout met zijn zeer grote roem in verbinding brengen. Als ik dat zou willen doen, dan zouden door mij vele zeer aanzienlijke en zeer geëerde mannen openlijk [kunnen] worden vermeld, van wie deels een al te grote losbandigheid in hun jeugd, deels een onmatige zucht naar weelde, de grote omvang van hun schuld, hun uitgaven, hun wellustige uitspattingen zouden worden genoemd, dingen die, omdat ze later door vele voortreffelijke eigenschappen bedekt waren, wie dat maar zou willen, zou verdedigen met het excuus van hun jeugdige leeftijd [die iedereen zou verontschuldigen met een beroep op hun jeugdige leeftijd].
--	---

¹⁹⁵ het bij multi horende summi homines staat een heel stuk verderop: hyperbaton

¹⁹⁶ onze tijd, dus ik bedoel ook die van u, heren van de jury! Wie herkent het niet? Dat is wat Cicero de aanwezigen wil laten beseffen: we zijn allemaal jong geweest en hebben, hoe fatsoenlijk we nu ook mogen zijn, ook onze fouten gemaakt: dat zijn eigenlijk alleen maar hartstochten van de jeugd geweest

¹⁹⁷ een metafoortje met vuur doet het altijd goed

¹⁹⁸ nee, iemand noemen is meteen ook die persoon te kort doen: u kent ze allemaal zelf wel, dat soort mensen

¹⁹⁹ hier zitten – toevallig? – ook wat dingetjes bij die wel eens van Caelius gezegd zijn

Een opdringerige hoer Verum²⁰⁰ si quis est qui etiam meretriciis amoribus interdictum iuventuti putet, est ille quidem valde severus – negare non possum – sed abhorret non modo ab huius saeculi licentia verum etiam a maiorum consuetudine atque concessis. Quando enim hoc non factitatum est, quando reprehensum, quando non permissum²⁰¹, quando denique²⁰² fuit ut quod licet non liceret? Hic ego ipsam rem²⁰³ definiam, mulierem nullam²⁰⁴ nominabo²⁰⁵; tantum in medio relinquam. Si quae non nupta²⁰⁶ mulier domum suam patefecerit²⁰⁷ omnium cupiditati palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit, si hoc in urbe²⁰⁸, si in hortis²⁰⁹, si in Baiarum²¹⁰ illa celebritate faciat, si denique ita sese gerat non incessu solum sed ornatu atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate sermonum, sed etiam complexu, osculatione, actis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam proterva meretrix procaxque videatur: cum hac si qui adulescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter an amator²¹¹, expugnare pudicitiam an explorare libidinem²¹² voluisse videatur?	Een opdringerige hoer Maar als er iemand is die zou menen dat [voor] de jeugd zelfs liefdesavonturen met hoeren verboden zijn, dan is die persoon zeker zeer streng – dat kan ik niet ontkennen – maar wijkt hij niet alleen af van de vrijheid van deze tijd maar ook van de gewoonte van onze voorouders en de dingen die door hen zijn toegestaan. Want wánnéer is dit níet met regelmaat gedaan, wánnéer [is dit] afgekeurd, wánnéer [is dit] níet toegestaan, kortom, wánnéer was het [zo] dat wat toegestaan is níet toegestaan was? Nu zal ik de zaak zelf nauwkeurig aanduiden, [maar] ik zal geen enkele vrouw noemen; dat stukje zal ik in het midden laten. Stel een (of andere) ongehuwde vrouw heeft haar huis opengesteld voor de begeerte van allen en (stel) ze is openlijk het leven van een hoer gaan leiden, (stel) ze heeft er een gewoonte van gemaakt aan gastmalen van wildvreemde mannen deel te nemen, stel zij doet dit in de stad, stel in het park, stel in die levendige drukte van Baiae, stel, kortom, zij gedraagt zich zo, niet alleen door gedrag maar ook door haar opsmuk en haar begeleiding, niet alleen door de vurige blik van haar ogen, niet alleen door de vrijpostigheid van haar gesprekken (conversatie), maar ook door haar omhelzing, haar zoenen, op strandfeestjes, op een boottochtje, tijdens feestmalen, dat ze niet alleen een hoer, maar zelfs een schaamteloze en opdringerige hoer schijnt [te zijn]: stel een of andere jongeman is toevallig met haar samen geweest, dan schijnt hij jou (waarschijnlijk), Lucius Herennius, een echtbreker of een minnaar, dan schijnt hij jou toch zeker toe dat hij haar kuisheid heeft willen vernietigen of dat hij haar begeerte heeft willen bevredigen?
---	--

²⁰⁰ in tegenstelling tot de passage hiervoor kunnen er ook mensen zijn die dergelijk gedrag (betrekkingen met hoeren) absoluut afkeuren. Cicero natuurlijk niet want hij zou goed een van de mensen kunnen zijn die dat gedrag van jongeren verdedigt met het excusatio adulescentiae. Mensen, die het bedoelde gedrag systematisch afkeuren, zijn niet van deze tijd, die zijn zelfs in oppositie met de wetten en gewoontes van de voorouders. Nou, dan moet je wel een heel goed verhaal hebben!

²⁰¹ tot hier een trikolon

²⁰² want met deze erbij wordt min of meer samengevat

²⁰³ goed zo, Marcus, beperk je eens tot de kern van de zaak!

²⁰⁴ beter zo, Marcus, noem nou eens niet meteen poppetjes! Wees nou eens objectief.

²⁰⁵ nee, want een vrouw bij name noemen en haar zo in diskrediet brengen, dát is zo laag! Cicero bedoelt natuurlijk niet die arme Clodia

²⁰⁶ non nupta: toeval, dat ook Clodia na de dood van Metellus geen relatie had

²⁰⁷ net als de andere coniunctivi in deze passage allemaal na si (praesens of perfectum) een potentialis

²⁰⁸ ook Clodia was “gezien” in de stad, maar... dat is toeval

²⁰⁹ ook van Clodia was bekend dat zij horti had laten aanleggen, zelfs horti waar ze allerlei leuke jonge mannen dan wel jongemannetjes kon ontmoeten in leuke “bading suits”: alles toeval
²¹⁰ er wonen heus wel meer vrouwen hoor, in Baiae. Met tuinen en zo, die een beetje hoerig zijn en zo, en op veel feestjes aanliggen en zo, puur toeval

²¹¹ een echtbreker of een minnaar?

²¹² iemands kuisheid willen vernietigen of iemands begeerte willen bevredigen? Is dit nou kruislings ten opzichte van het duo “echtbreker of minnaar” in de regel ervoor?

Caelius valt niets te verwijten

Obliviscor iam iniurias tuas, Clodia, depono memoriam doloris mei; quae abs te crudeliter in meos²¹³ me absente facta²¹⁴ sunt neglego; ne **sint** haec in te dicta, quae dixi. Sed ex te ipsa requiro, quoniam et crimen accusatores abs te et testem eius criminis te ipsam dicunt se habere²¹⁵: si quae mulier **sit** eius modi qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio, cum hac aliquid adulescentem hominem habuisse rationis num tibi perturpe aut perflagitiosum esse **videatur**? Ea si tu non es, sicut ego malo, quid est quod **obiciant** Caelio? Sin eam te volunt esse, quid est, cur nos crimen hoc si tu contemnis, **pertimescamus**? Qua re nobis da viam rationemque defensionis. Aut enim pudor tuus²¹⁶ defendet nihil a M. Caelio petulantius esse factum, aut impudentia et huic et ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit²¹⁷.

Caelius valt niets te verwijten

Ik vergeet nu jouw beledigingen, Clodia, ik laat de herinnering aan mijn verdriet varen; om wat door jou op wrede wijze tegen de mijnen in mijn afwezigheid is gedaan bekommer ik me niet; laten de dingen die ik gezegd heb, niet tegen jou gezegd zijn. Maar van jou zelf wil ik weten – aangezien de aanklagers zeggen dat zij niet alleen de aanklacht van jou hebben, maar ook als getuige van die aanklacht jou zelf hebben: stel er is een (of andere) vrouw zo(danig) als ik even (kort) tevoren heb beschreven, ongelijk aan jou, met een levenswandel en een levenswijze van een hoer, dan zal het jou toch niet zeer schandelijk of zeer misdadig toeschijnen dat een jongeman met haar bepaalde betrekkingen heeft onderhouden? Als jij die vrouw niet bent, zoals ik liever wil, wat hebben zij Caelius dan te verwijten (letterlijk: wat is er dan om Caelius te verwijten)? Maar als zij bedoelen (willen) dat jij die vrouw bent, welke reden is er dan, waarom wij voor deze aanklacht, als jij die veracht, erg bang worden? Toon ons daarom de weg en de wijze van onze verdediging. Want ofwel jouw zedig karakter zal garanderen dat door Marcus Caelius niets te frivools is gedaan, ofwel jouw schaamteloosheid zal zowel hem als de overigen een uitstekende gelegenheid bieden om zich te verdedigen.

²¹³ Cicero's vrouw Terentia en zijn dochter Tullia, maar waarschijnlijk bedoelt hij ook zijn broer Quintus

²¹⁴ ja, en dat was niet mis: tijdens de vrijwillige ballingschap van Cicero in Thessaloniki (van 20 maart 58 tot 4 september 57) waren diverse huizen van hem door aanhangers van Clodius geplunderd en vernield

²¹⁵ ja, minimaal merkwaardig is dat wel: je klaagt iemand aan (in dit geval Clodia die Caelius aanklaagt) en je geeft aan dat je getuigen hebt die je aanklacht kunnen ondersteunen. En wie is vervolgens een van de getuigen? De aanklaagster zelf! Let op: de voorstelling van zaken zoals door de advocaat van de verdediging (MTC) gegeven...

²¹⁶ mooi chiasme. Inhoudelijk gezien sluit pudor tuus aan bij de laatst genoemde situatie, namelijk die van een eerzaam vrouw. Het impudentia van iets verderop sluit dan aan bij de eerst genoemde beschrijving van de vrouw met een vita institutoque meretricio.

²¹⁷ maar hoe dan ook: Marcus Caelius is niets te verwijten, of hij nou betrekkingen had met een Clodia van verachtelijk niveau of net een keurig nette Clodia. In het eerste geval is het logisch dat een onervaren jongeman valt voor de charmes van een vrouw die om een liederlijke reputatie niets geeft (wie is niet jong geweest?), in het tweede geval is het al helemaal geen probleem, want op relaties tussen fatsoenlijke mensen is niets tegen

Goud en gif Sed quoniam emersisse²¹⁸ iam e vadis et scopulos praetervecta videtur esse oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina una in muliere²¹⁹ summorum facinorum²²⁰, auri quod sumptum a Clodia dicitur²²¹, et veneni quod eiusdem Clodiae necandae causa parasse Caelium criminantur. Aurum sumpsit, ut dicitis, quod L. Luccei servis daret²²², per quos Alexandrinus Dio qui tum apud Lucceium habitabat necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis, plenum sceleris consilium, plenum audaciae!	Goud en gif Maar aangezien mijn betoog (redevoering) nu tevoorschijn schijnt te zijn gekomen uit de ondiepe plaatsen en de rotsen schijnt te zijn voorbijgevaren, doet zich de rest van de vaart aan mij als zeer gemakkelijk voor. Er zijn namelijk twee punten van aanklacht betreffende één vrouw die tot de ergste misdaden in staat is, die betreffende het goud dat, naar wordt gezegd, van Clodia is geleend, en die betreffende het vergif dat Caelius zich, volgens hun beschuldigingen, heeft verschaft om diezelfde Clodia te doden. Het goud nam hij aan, zoals jullie zeggen, om het aan slaven van Lucius Lucceius te geven, door wie de Alexandrijn Dio, die toen bij Lucceius woonde, moest worden gedood. Een verschrikkelijke aanklacht, gebaseerd op hetzij het belagen van gezanten, hetzij op het ophitsen van slaven om hun de gast(vriend) van hun meester te doden, een plan vol misdadigheid, vol overmoed!
---	---

²¹⁸ een metafoortje is nooit weg: beetje arrogant is het wel. Het moeilijkste van mijn redevoering heb ik wel gehad, het makkelijke gedeelte komt nu

²¹⁹ eh wie? O, één vrouw, nou dat zal dan wel weer Clodia zijn

²²⁰ goed om te weten dat zij zeer gevaarlijk is; dat wisten de toehoorders namelijk nog niet

²²¹ twee keer met een grammaticale constructie die doet denken aan AcI. Maar het gaat hier om de NcI, vaak afhankelijk van passieve persoonsvormen als dicitur, fertur, narratur

²²² let op, een coniunctivus van de betrekkelijke/relatieve bijzin, in dit geval met een finale "bijsmaak".

Het vergif Reliquum est igitur crimen de veneno: cuius ego nec principium invenire neque evolvere exitum possum. Quae fuit enim causa quam ob rem isti mulieri venenum dare vellet Caelius? Ne aurum redderet? Num petivit? Ne crimen haereret? Num quis obiecit? Num quis denique fecisset mentionem, si hic nullius nomen detulisset? Quin etiam L. Herennium dicere audistis verbo se molestum non futurum fuisse Caelio, nisi iterum eadem de re suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur tantum facinus nullam ob causam esse commissum? Et vos non videtis fingi sceleris maximi crimen ut alterius sceleris suscipiendi fuisse causa videatur?	Het vergif Resteert dus nog het punt van aanklacht betreffende het vergif; en hiervan kan ik noch een begin vinden noch het einde ontwarren (en hieraan kan ik kop noch staart ontdekken). Want wat was de reden waarom Caelius aan die vrouw vergif wilde geven [die vrouw wilde vergiftigen]? Om het goud niet terug te geven? Heeft zij daar soms om gevraagd? Om te voorkomen dat er een aanklacht [tegen hem] voorhanden was? Niemand heeft hem toch beschuldigd? Zou iemand tenslotte daarvan gewag hebben gemaakt, als hij niemand had aangeklaagd? Ja, jullie hebben zelfs Lucius Herennius horen zeggen dat hij met geen woord onaangenaam zou zijn geweest tegen Caelius, als deze niet opnieuw betreffende dezelfde zaak tegen zijn vriend, nadat die was vrijgesproken, een aanklacht had ingediend. Is het dan geloofwaardig dat een zo ernstige misdaad zonder enig motief is gepleegd? En zien jullie niet dat er een aanklacht wegens een zeer ernstige misdaad wordt verzonnen opdat er een motief schijnt te zijn geweest voor het ondernemen van een andere misdaad?
--	--

Een onwaarschijnlijk verhaal

Cui denique commisit, quo adiutore usus est, quo socio, quo conscio, cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit²²³? Servisne²²⁴ mulieris? Sic enim est obiectum. Et erat tam demens is²²⁵ cui vos ingenium certe tribuitis etiam si cetera inimica²²⁶ oratione detrahitis²²⁷, ut omnes suas fortunas alienis servis **committeret**²²⁸? At quibus servis? – refert enim magno opere id ipsum²²⁹ – eisne quos intellegebat²³⁰ non communi condicione servitutis uti sed licentius liberius familiariusque cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, iudices, aut quis ignorat, in eius modi domo in qua mater familias meretricio more **vivat**²³¹, in qua nihil **geratur** quod foras proferendum **sit**, in qua inusitatae libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia ac flagitia **versentur**, hic servos non esse servos²³², quibus omnia **committantur**²³³, per quos **gerantur**, qui **versentur** isdem in voluptatibus, quibus occulta **credantur**, ad quos aliquantum etiam ex cotidianis sumptibus ac luxurie **redundet**? Id igitur Caelius non videbat²³⁴?

Een onwaarschijnlijk verhaal

Aan wie vertrouwde hij tenslotte de zaak toe, van welke helper heeft hij gebruik gemaakt, van welke handlanger, van welke medeplichtige, aan wie vertrouwde hij een zo grote misdaad, aan wie [vertrouwde hij] zichzelf, aan wie zijn eigen veiligheid toe? Aan de slaven van de vrouw? Zo luidde immers de beschuldiging. En hij aan wie jullie toch zeker intelligentie toeschrijven – ook al halen jullie hem in de overige opzichten door een vijandig betoog omlaag – was zo dwaas dat hij heel zijn have en goed aan andermans slaven toevertrouwde? Maar aan wat voor slaven? – want juist dit is van groot belang – aan die [slaven] van wie hij begreep dat zij niet in de gebruikelijke situatie van slavernij verkeerden maar vrijer, vrijmoediger en vertrouwelijker met hun meesters leefden? Want wie ziet dit niet [in], heren rechters, of wie weet dit niet, dat in een dergelijk huis waarin de vrouw des huizes als een hoer leeft, waarin niets gebeurt wat naar buiten mag worden gebracht, waarin ongebruikelijke uitspattingen [en] zwelgerijen, kortom alle ongehoorde ondeugden en schanddaden plaatsvinden, [dat] hier slaven geen slaven zijn, omdat aan hen alles wordt toevertrouwd, omdat door middel van hen [alles] plaatsvindt, omdat zij betrokken zijn in dezelfde genietingen, omdat aan hen geheimen worden toevertrouwd, omdat aan hen zelfs heel wat van de dagelijkse uitgaven en zwelgerij ten goede komt? Dat zag Caelius dus niet [in]?

²²³ Wat een mooi trikolon! De laatste twee persoonsvormen hebben elk drie aanvullingen. De eerste persoonsvorm (commisit) weliswaar maar één, maar er is dus ook sprake van drie persoonsvormen met daarbij aanvullingen

²²⁴ het punt van de verdediging. Althans, weer een ander punt van de verdediging: hoe had Caelius een moord op Clodia kunnen voorbereiden? Soms door haar slaven in de hele logistiek te betrekken? Mwah, hij is toch niet dom of zo? Eventueel motief voor Caelius? Was er niet, want er was geen reden waarom hij haar over iets dat zij wist het zwijgen op zou willen leggen. Ja, men verzint een moordaanslag op een gezant, op een filosoof (Dio), en de aanklagers zeggen dan dat Caelius Clodia daarin betrokken heeft door geld/goud van haar te lenen. Dan zou Caelius een motief hebben gehad voor het vergiften van Clodia. MO dan (modus operandi)? Deugt ook al niet. Daarvoor kende hij Clodia's slaven te goed: hij wist dat die zeer verknocht waren aan hun meesters.

²²⁵ Caelius

²²⁶ nog maar even een sneer naar de aanklagers

²²⁷ het tussenzinnetje om de spanning op te bouwen: men zit al rechter op de stoel om het vervolg te horen op: ja, ja, en deze man hier was zeker zo dwaas....dat ie ja wat?

²²⁸ coniunctivus consecutivus

²²⁹ Cicero, hè! Cicero die juist dat (wat voor slaven het waren: quibus servis, nog net niet qualibus servis) heel belangrijk vindt. Nogal wiesde dat je van je zwakke punten je sterke punten maakt en dat je niet van een betrekkelijk matig onderdeel van je redevoering ten overstaan van iedereen gaat beweren dat het nou niet een heel degelijk argument is

²³⁰ AcI in de betrekkelijke bijzin: in het Nederlands moet je het woordje "van" gebruiken: vir, quem scio sororem pulchram habere, Clodius appellatur (=de man van wie ik weet dat ie een mooie zus heeft wordt Clodius genoemd)

²³¹ net als geratur, (het 1^e) versentur een coniunctivus obliquus: de persoonsvorm van de bijzin binnen de indirecte rede (oratio obliqua) staat altijd in de coniunctivus

²³² de AcI: wat bedoelt ie nou weer met dat "de slaven hier (=in een huis zoals dat van die Clodia) geen slaven zijn"? Wat dan wel? Lovedolls? Dekhengsten? Listig vermomde minnaars?

²³³ deze coniunctivi (geldt ook voor gerantur, het 2^e versentur, credantur en redundet) zijn die in de betrekkelijke bijzin, in dit geval met de causale "bijsmaak: je moet in de vertaling "immers" toevoegen, of niet een betrekkelijk voornaamwoord (pronomen relativum) gebruiken, maar een causaal voegwoord (omdat, aangezien, daar)

²³⁴ natuurlijk is de vraag retorisch: mijn cliënt is niet helemaal op zijn achterhoofd gevallen, mijne heren

Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis, istos quoque servos familiares dominae esse sciebat. Sin ei tanta consuetudo quanta a vobis inducitur non erat, quae cum servis eius potuit familiaritas esse tanta²³⁵? Ipsius autem veneni quae ratio²³⁶ fingitur? ubi quaesitum est, quem ad modum paratum, quo pacto, cui, quo in loco traditum? Habuisse aiunt domi vimque eius esse expertum in servo quodam ad eam rem ipsam parato²³⁷; cuius perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Het badhuis van Senia Sed tamen venenum unde fuerit²³⁸, quem ad modum paratum sit non dicitur. Datum esse aiunt huic P. Licinio, pudenti adulescenti et bono, Caeli familiari; constitutum esse²³⁹ cum servis ut venirent ad balneas Senias; eodem Licinium esse venturum atque eis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro, quid attinuerit²⁴⁰ ferri in eum locum constitutum, cur illi servi non ad Caelium²⁴¹ domum venerint. Si manebat²⁴² tanta illa consuetudo Caeli, tanta familiaritas cum Clodia, quid suspicionis esset si apud Caelium mulieris servus visus esset? Sin autem iam suberat simultas, extincta erat consuetudo, discidium extiterat, hinc²⁴³ illae lacrimae nimirum et haec causa est omnium horum scelerum atque criminum.	Want als hij zozeer een vertrouweling was van de vrouw als jullie beweren, [dan] wist hij dat ook die slaven vertrouwelingen van hun meesteres waren. Maar als hij niet zo'n (grote) vertrouwelijke omgang [met haar] had als door jullie wordt gesuggereerd, welke zo grote vertrouwelijkheid met haar slaven kon er dan zijn [kon hij dan hebben]? En welke verklaring/theorie wordt met betrekking tot het vergif zelf verzonnen? Waar is het aangeschaft, op welke wijze [is het] bereid, op welke manier, aan wie, op welke plaats is het overhandigd? Ze beweren dat hij het thuis [bij zich] heeft gehad en dat hij de werking ervan had getest op een of andere slaaf die speciaal daartoe gekocht was; en dat door diens zeer snelle dood het vergif door hem goedgekeurd was. Het badhuis van Senia Maar toch wordt niet gezegd waar het vergif vandaan is gekomen, op welke wijze het bereid is. Ze zeggen dat het aan Publius Licinius hier is gegeven, een eerbare en rechtschapen jongeman, een vriend van Caelius; dat afgesproken was met de slaven dat zij naar het badhuis van Senia zouden komen; dat Licinius ook daarheen zou komen en aan hen een doosje vergif zou overhandigen. Hier/nu vraag ik eerst dit, waarom het nuttig was dat het [vergif] naar de afgesproken plaats werd gebracht, waarom die slaven niet naar het huis van Caelius zijn gekomen. Als die zo vertrouwelijke omgang van Caelius, die zo grote vertrouwelijkheid met Clodia nog steeds bestond, wat voor verdenking zou er dan zijn als bij Caelius een slaaf van de vrouw gezien was? Maar als er onderhuids al vijandschap aanwezig was, de vertrouwelijke omgang beëindigd was, onenigheid ontstaan was: 'vandaar' natuurlijk 'die tranen' en dit is de reden van al deze [zogenaamde] misdaden en beschuldigingen.
--	--

²³⁵ Nou, daar lijkt geen speld tussen te krijgen: Caelius kan dit niet zo gepland hebben. Kende hij Clodia goed dan wist hij ook dat haar slaven haar loyaal zouden zijn ("want dat soort slaven zijn het wel., wat wil je, met zo'n meesteres?"). Kende hij haar niet goed, dan zal hij nooit voor dit soort belangrijke beslissingen op vreemden vertrouwd hebben. Eitje!

²³⁶ Laten we het dan eens hebben over het middel, het vergif dus (als een verdachte niet scoort op een van de drie onderscheidende factoren motief, middel, gelegenheid, kan hij van de lijst met verdachten af, zegt een bekende theorie).

²³⁷ voor de broodnodige ontspanning even een gruwelijk detail: Caelius zou een laboratoriumrat hebben aangeschaft om zijn gif op te testen. En? Test geslaagd! Rat dood. Ach, was maar een rat. Door dit soort trucjes bewerkt Cicero zijn publiek ook. Hij roept hier pathos op, namelijk medelijden met die speciaal-om-vergif-op-te-testen slaaf. Het is zo gruwelijk, dat mensen het idee moeten krijgen dat Caelius misschien geen lieverdje zal zijn geweest, maar dat die aardige meneer in de rechtbank toch niet zo'n gevoelloze misdadiger zal zijn! Toch?

²³⁸ de afhankelijke vraag, dus de coniunctivus (ook weer obliquus); ook paratum sit valt onder deze coniunctivus

²³⁹ de AcI loopt door

²⁴⁰ en wederom een coniunctivus obliquus (afhankelijke vraag), geldt ook voor venerint

²⁴¹ Caelius hier eerder als een soort adiectivum, een bijvoeglijk naamwoord: het Caelius-huis. Er staat namelijk geen genitivus Caeli.

²⁴² eigenlijk was hier een coniunctivus irrealis op zijn plaats geweest, ook gezien het vervolg in de hoofdzin en de daarvan afhankelijke bijwoordelijke bijzin, waar inderdaad sprake is van irrealis met esset en visus esset

²⁴³ eigenlijk "loopt" deze hoofdzin niet goed: hij sluit grammaticaal niet aan op de inleidende bijzinnen. Ook Cicero was wel eens de weg kwijt, liet zich wel eens leiden door emotie of kwam wel eens anders uit zijn woorden dan hij gepland had. Het onderbreken van de natuurlijke loop van een (wat langere) zin noemen we anakoloet.

'Immo,' inquit²⁴⁴, 'cum servi ad dominam rem totam et maleficium Caeli **detulissent**, mulier ingeniosa²⁴⁵ praecepit his ut omnia Caelio **pollicerentur**; sed ut venenum, cum a Licinio **traderetur**, manifesto comprehendi **posset**, constitui locum iussit balneas Senias, ut eo **mitteret** amicos qui **delitiscerent**²⁴⁶, deinde repente, cum **venisset** Licinius venenumque **traderet**, **prosilirent** hominemque **comprenderent**.' Quae²⁴⁷ quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendi. Cur enim potissimum balneas publicas constituerat? in quibus non invenio quae latebra togatis hominibus esse **posset**. Nam si **essent** in vestibulo balnearum, non **laterent**; sin se in intimum conicere **vellent**, nec satis commode calceati et vestiti id facere **possent** et fortasse non **reciperentur**, nisi forte²⁴⁸ mulier potens quadrantaria²⁴⁹ illa permutatione familiaris facta erat²⁵⁰ balneatori.

'Nee, integendeel,' zegt hij, 'nadat de slaven aan hun meesteres heel de zaak en heel het misdadige plan van Caelius hadden bericht, droeg de vindingrijke vrouw hun op om alles aan Caelius te beloven; maar opdat het vergif, wanneer het door Licinius werd overhandigd, duidelijk aan het licht kon worden gebracht, beval zij dat het badhuis van Senia werd vastgesteld als plaats, om daarheen vrienden te sturen die zich moesten schuilhouden [en] vervolgens plotseling, wanneer Licinius was gekomen en het vergif overhandigde, tevoorschijn moesten springen en de man grijpen.' Maar al deze dingen, heren rechters, kunnen zeer gemakkelijk worden weerlegd. Want waarom had zij nu juist een openbaar badhuis als plaats vastgesteld? Ik zie niet in welke schuilplaats daarin voor in toga geklede mannen zou kunnen zijn. Want als zij in de ingangshal van het badhuis zouden zijn, zouden zij niet verborgen zijn; maar als zij zich snel in het binnenste wilden terugtrekken, zouden zij dit, met schoenen en kleren aan, niet gemakkelijk genoeg kunnen doen, en misschien zouden zij niet [eens] worden toegelaten, of het moest zijn dat (tenzij wellicht) die invloedrijke vrouw door die ruil van vijf stuivers een vriendinnetje van (voor) de badmeester was geworden.

²⁴⁴ zegt bijvoorbeeld Balbus, een aanklager dus. Cicero kruipt als het ware in de huid van een aanklager en laat die een verhaal vertellen van hoe Caelius bij slaven van Clodia zouden zijn gekomen om hun medewerking te vragen bij een moordaanslag op hun meesteres. Het principe van de fictieve opponent dus. Cicero kan daardoor zijn eigen koers bepalen bij zijn reactie

²⁴⁵ eerlijk is eerlijk, ze is inventief, Clodia. Ze zou dan gezegd hebben tegen haar slaven dat die maar in alles mee moesten werken met Caelius, omdat dat de enige manier was om hem ongeveer op heterdaad te betrappen, althans die stroman van hem, Licinius. Eén ding moesten ze dan wel voor mekaar zien te krijgen, namelijk dat Caelius zijn stroman naar het badhuis van Senia zou sturen om daar het doosje vergif te geven aan medewerkers van Clodia. Want alleen dan kon er een heterdaadje beraamd worden

²⁴⁶ waar de eerste coniunctivus mitteret een finalis is (met de bedoeling daar vrienden naar toe te sturen) is dit een obliquus: in de directe rede hebben de mannen van Clodia een bevel gekregen: ze moesten zich verstoppen.

²⁴⁷ relatieve aansluiting: relativum aan het begin van een zin met een antecedent in de vorige zin. Met "al die dingen" verwijst Cicero naar het hiervoor genoemde tafereeltje van een paar mannen in toga en met schoenen aan in een badhuis die daar maar één ding doen: wachten op Licinius die een doosje gif komt geven aan handlangers. Het verhaal dat een aanklager verteld had kunnen hebben of misschien in een eerder stadium ook wel verteld heeft, wordt steeds op kleine puntjes onderuit gehaald.

²⁴⁸ ironie: Cicero gaat in op Clodia's reputatie om dingen voor elkaar te krijgen.

²⁴⁹ Clodia wordt neergezet als een vrouw die voor een paar centen een regeling treft met de badhuisbeheerder, waarbij geen van de twee er echt slechter van wordt

²⁵⁰ van fieri, factus sum (=worden)

De getuigen

Atque equidem vehementer²⁵¹ expectabam quinam isti viri boni testes huius manifesto deprehensi veneni **dicerentur**; nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non dubito quin **sint** pergraves²⁵², qui primum **sint** talis feminae familiares, deinde eam provinciam **susceperint** ut in balneas **contruderentur**²⁵³, quod illa nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam **velit sit** potens, numquam **impetravisset**. Sed quid ego de dignitate²⁵⁴ istorum testium loquor? Virtutem eorum diligentiamque cognoscite. 'In balneis delituerunt.' Testes egregios²⁵⁵! 'Dein temere prosluerunt.' Homines temperantes²⁵⁶! Sic enim fingitis, cum Licinius **venisset**, pyxidem **teneret** in manu, **conaretur** tradere, nondum **tradidisset**²⁵⁷, tum repente evolasse istos praeclaros testes sine nomine²⁵⁸; Licinium autem, cum iam manum ad tradendam pyxidem **porrexisset**, retraxisse atque ex illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse²⁵⁹. O magnam vim veritatis, quae contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam contraque fictas omnium insidias facile se per se ipsa **defendat**²⁶⁰!

De getuigen

En ik voor mij wachtte gespannen af wie dan wel die rechtschapen mannen waren, die als getuigen van dit duidelijk aan het licht gebrachte vergif werden genoemd; want er zijn nog geen namen genoemd. Maar ik twijfel er niet aan dat zij zeer gewichtig zijn, omdat zij ten eerste vertrouwelingen zijn van een dergelijke vrouw, ten tweede omdat zij die taak op zich hebben genomen dat zij zich in het badhuis opeen lieten pakken, wat zij behalve van mannen die zeer geacht zijn en zeer vol van waardigheid, al is ze nog zo invloedrijk, nooit gedaan had kunnen krijgen. Maar wat spreek ik over de waardigheid van die getuigen? Verneemt hun dapperheid en zorgvuldigheid! 'Ze hielden zich schuil in het badgebouw.' Wat een voortreffelijke getuigen! 'Vervolgens sprongen ze op goed geluk tevoorschijn.' Wat een beheerste mensen! Want zo stellen jullie het voor: dat, toen Licinius was gekomen, het doosje in zijn hand hield [en] het probeerde te overhandigen, [maar] nog niet hād overhandigd, [dat] toen plotseling die schitterende anonieme getuigen tevoorschijn zijn gestormd; maar dat Licinius, toen hij zijn hand al had uitgestrekt om het doosje te overhandigen, die heeft teruggetrokken en als gevolg van die plotselinge aanval van [die] mannen snel op de vlucht is geslagen. O grote macht van de waarheid, omdat zij tegen de vindingrijkheid, geslepenheid [en] sluwheid van de mensen en tegen de verzonnen list en lagen van allen zichzelf gemakkelijk op eigen kracht zelf verdedigt!

²⁵¹ Echt! Ik zat er op te wachten! Jeminee, nou toch, er is een misdaad beraamd en er waren mensen getuige van, die hebben alles gezien, precies zoals het gebeurd is! Ik zou zeggen, laat ze hun verhaal vertellen!

²⁵² vanzelfsprekend zeg: als jullie aanklagers getuigen hebben van een beraamde misdaad, dan zullen dat – we zullen jullie namelijk op jullie woord geloven – uiterst betrouwbare en indrukwekkende getuigen zijn, die – als we eenmaal hun namen kennen – ons respect verdienen.

²⁵³ het getuigt van grote klasse dat je je met een paar man met kleren en schoenen aan ergens in een openbaar badhuis dicht op elkaar laat proppen; je hebt namelijk een taak in het leven: iemand met een doosje snappen.

²⁵⁴ Hoezo gaat het bij een getuige niet om diens waardigheid? Oh, om zijn betrouwbaarheid, of wat ie beweert een beetje in de buurt van de waarheid komt?

²⁵⁵ ja, want perfecte getuigen in een proces over een misdaad verstoppen zich namelijk wel vaker in een openbaar badhuis!

²⁵⁶ absoluut! je moet over een ijzeren discipline beschikken en over enorme zelfbeheersing om niet te vroeg uit je werkkast te jumpen om een misdadiger, sterker nog een man met een vaag doosje in een badhuis in zijn kraag te grijpen!

²⁵⁷ Cruciaal natuurlijk: had Licinius het doosje nou nog wel of al niet meer in zijn handen om het te overhandigen aan een handlanger?

²⁵⁸ Ach ja, da's waar ook, er waren nog geen namen genoemd van die waardige, voortreffelijke, dappere, beheerste getuigen. Maar ze waren wel vol waardigheid, dat gelukkig weer wel.

²⁵⁹ ach goshie, hij is ontsnapt! Nou zaten ze zo lang, met schoenen en kleren aan, bij elkaar in een werkkast binnen in het badhuis op elkaar gepropt, vol waardigheid en met een bovenmenselijke zelfbeheersing te wachten op een man met een doosje (allemaal het idee van die vindingrijke vrouw...) en dan kómt die man langslopen en dan spríngen ze te voorschijn en dan ontsnapt ie!, Hè, getverderrie nou toch weer... Het zit toch ook wel tegen, hoor.

²⁶⁰ Oftewel, al is de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel. Natuurlijk gelooft niemand dit kletsverhaal!

Op heterdaad betrapt

Velut haec tota fabella²⁶¹ veteris et plurimarum fabularum poe triae quam est sine argumento, quam nullum invenire exitum potest²⁶²! Quid enim? Isti tot²⁶³ viri – nam necesse est fuisse non paucos ut et comprehendi Licinius facile **posset** et res multorum oculis **esset** testator – cur Licinium de manibus amiserunt? Qui minus enim Licinius comprehendi potuit cum se retraxit ne pyxidem **traderet**, quam si **tradidisset**? Erant enim illi positi ut **comprehenderent** Licinium, ut manifesto Licinius **teneretur** aut cum **retineret** venenum aut cum **tradidisset**. Hoc fuit totum consilium mulieris, haec istorum provincia qui rogati sunt; quos quidem tu quam ob rem temere prosiluisse **dicas** atque ante tempus non reperio. Fuerant ad hoc rogati, fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiae, facinus denique ipsum ut manifesto **comprehenderetur**.

Op heterdaad betrapt

Bijvoorbeeld heel dit verhaaltje van een doorgewinterde dichteres [en een dichteres] die vol zit met toneelstukken, wat is het inhoudsloos, wat kan het geen enkele afsluiting vinden! Wat is namelijk het geval? Die zovele mannen – want het is noodzakelijk dat er niet weinigen waren, opdat én Licinius gemakkelijk kon worden gegrepen én opdat de zaak door de ogen van velen beter door getuigen bevestigd was – waarom hebben zij Licinius uit hun handen laten ontsnappen? Want waarom kon Licinius minder goed gegrepen worden toen hij zich terugtrok om het doosje niet te overhandigen, dan als hij het zou hebben overhandigd? Want zij waren opgesteld om Licinius te grijpen, opdat Licinius op heterdaad betrapt werd ofwel toen hij het vergif [nog] vasthield ofwel toen hij het [al] had overhandigd. Dit was heel het plan van de vrouw, dit was de taak van diegenen die gevraagd werden; en waarom jij nu zegt dat ze op goed geluk tevoorschijn zijn gesprongen en te vroeg, begrijp ik niet. Ze waren met dit doel gevraagd, ze waren hiertoe opgesteld, opdat het vergif, de aanslag, kortom de misdaad zelf duidelijk aan het licht werd gebracht.

²⁶¹ verkleinwoordje van fabula: verkleinwoordjes (deminutiva) dienen doorgaans twee doelen. Het liefkozend gebruik (schatje, liefje, zonnestraaltje etc) en het denigrerend gebruik (zijn werkje, als het gaat over een imposant werk). Hier is fabella op de laatste manier gebruikt

²⁶² als je iets tot op de grond wilt afbreken, een redenering bijvoorbeeld, zeg je gewoon dat je er geen hout van snapt, dat het totaal onlogisch in elkaar zit

²⁶³ hier ligt de focus van Cicero's kritiek: als dit allemaal waar is, dit verhaaltje, hoe kan het dan zijn dat zoveel mannen – met één duidelijk vaste opdracht – hun klus niet konden klaren? De vraag zelf volgt pas achteraan, als de rechters goed tot zich hebben laten doordringen dat er nu dus geen bewijs van het hele zaakje is! Dat had geleverd moeten zijn door de arrestatie van Licinius

Een klucht Potueruntne magis tempore prosilire quam cum Licinius venisset, cum in manu teneret veneni pyxidem? Quae cum iam erat tradita servis, si evasissent subito ex balneis mulieris amici Liciniumque comprehendissent, imploraret hominum fidem atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. Quem quo modo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? Primum ad se vocarent maximi facinoris crimen; deinde id se vidisse dicerent quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est iam exitus, non fabulae; in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus, dein scabilla concrepant, aulaeum tollitur.	Een klucht Konden zij meer op tijd (op een beter moment) tevoorschijn springen dan toen Licinius was gekomen, toen hij het doosje vergif in zijn hand hield? Want op het moment dat dit al aan de slaven was overhandigd, [dan] zou hij, als de vrienden van de vrouw plotseling uit het badhuis naar buiten waren gekomen en Licinius hadden gegrepen, de hulp van de mensen inroepen en in alle toonaarden ontkennen dat dat doosje door hem was overhandigd. En hoe hadden zij hem moeten weerleggen? Hadden zij moeten zeggen dat ze het gezien hadden? Dan zouden zij ten eerste de beschuldiging van een zeer grote misdaad op zichzelf laden; ten tweede zouden ze zeggen dat ze datgene hadden gezien wat ze, op de plaats waar ze waren opgesteld, niet hadden kunnen zien. Zij kwamen dus precies op dat moment tevoorschijn, toen Licinius was gekomen, het doosje tevoorschijn haalde, zijn hand uitstreckte, [en] het vergif overhandigde. Het is nu dus het einde van een klucht, niet van een [serieus] toneelstuk; wanneer hierin geen [passend] slot wordt gevonden, ontsnapt iemand uit (iemand's) handen, vervolgens klinken de kleppers, [en] het toneelscherf wordt opgehaald.
---	--

Geen enkel bewijs

Quaero enim cur Licinium titubantem, haesitantem, cedentem, fugere conantem²⁶⁴ mulieraria manus ista de manibus **amiserit**, cur non **comprenderint**, cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce tanti sceleris crimen **expresserint**. An timebant ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum²⁶⁵ superare non **possent**? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur²⁶⁶.

Een practical joke

Hic etiam miramur, si illam commenticiam pyxidem obscenissima **sit** fabula consecuta? Nihil est quod in eius modi mulierem non cadere **videatur**. Audita et percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, iudices, iam dudum quid **velim** vel potius quid **nolim** dicere. Quod etiam si est factum, certe a Caelio non est factum – quid enim attinebat? – est enim ab aliquo adulescente fortasse non tam insulso quam inverecundo. Sin autem est fictum²⁶⁷, non illud quidem modestum sed tamen est non infacetum²⁶⁸ mendacium; quod profecto numquam hominum sermo atque opinio **comprobasset**, nisi omnia quae cum turpitudine aliqua **dicerentur** in istam quadrare apte **viderentur**.

Geen enkel bewijs

Want ik vraag me af waarom die door een vrouw geronselde bende Licinius, toen die wankelde, weifelde, zich terugtrok, probeerde te vluchten, uit hun handen heeft laten ontsnappen, waarom ze hem niet gegrepen hebben, waarom ze niet met behulp van een bekentenis van hemzelf, met behulp van de ogen van velen, tenslotte met behulp van de stem van de daad een aanklacht op grond van een zo grote misdaad hebben vervaardigd. Of waren ze soms bang dat [ze met] zovelen één man, sterken een zwakke, aanvalslustigen een hevig verschrikte, niet konden overmeesteren? Er zal geen enkel bewijs in de feiten, geen enkele [grond voor] verdenking in de zaak (in het proces), [en] geen enkel resultaat van de aanklacht worden gevonden.

Een practical joke

Verbazen wij ons op dit punt nog, als op dat verzonnen doosje een zeer onwelvoeglijk verhaal is gevolgd? Er is niets wat bij een dergelijke vrouw niet schijnt te passen. Het geval is gehoord en van mond tot mond gegaan in gesprekken. Jullie begrijpen allang, heren rechters, wat ik wil of liever gezegd wat ik niet wil zeggen. Maar als het [echt] gebeurd is, is het zeker niet door Caelius gedaan – want wat baatte [hem] dat (wat schoot hij daarmee op)? – het is namelijk gedaan door een of andere jongeman die misschien niet zozeer niet geestig was als wel schaamteloos. Maar als het is verzonnen, dan is dat weliswaar niet een bescheiden, maar toch een niet ongeestige leugen; en het gesprek en de mening van de mensen zouden dit ongetwijfeld nooit als waar hebben aangenomen, als niet alles wat met een bepaalde schandelijkheid gezegd werd precies bij haar scheen te passen.

²⁶⁴ in chronologische volgorde, deze asyndetische opsomming: Licinius werd besprongen, wankelde, aarzelde, maakte een terugtrekkende beweging en ging er vandoor

²⁶⁵ mooi trikolon weer: zovelen tegen één, krachtige mannen tegen een zwakke man, energieke figuren tegen eentje die zich net de blubber geschrokken was

²⁶⁶ en een trikolon met repetitio erin: nullus wordt herhaald. Aan het eind de indicativus futurum om de stelligheid te benadrukken

²⁶⁷ fictum tegenover factum: woordspel en antithese

²⁶⁸ en een litotes d'r tegen aan: we naderen zeker de peroratio...

De wet tegen geweldpleging

Dicta est a me causa, iudices, et perorata. Iam intellegitis quantum iudicium **sustineatis**, quanta res **sit commissa** vobis. De vi quaeritis. Quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet, quam legem Q. Catulus armata dissensione civium rei publicae paene extremis temporibus tulit, quaeque lex sedata illa flamma consulatus mei fumantes reliquias coniurationis exstinxit, hac nunc lege Caeli adulescentia non ad rei publicae poenas sed ad mulieris libidines et delicias deposcitur.

Caelius: een rechtschapen burger

Conservate igitur rei publicae, iudices, civem bonarum artium, bonarum partium²⁶⁹, bonorum virorum. Promitto hoc vobis et rei publicae spondeo²⁷⁰, si modo nos ipsi²⁷¹ rei publicae satis fecimus, numquam hunc a nostris rationibus²⁷² seiunctum fore. Quod cum fretus nostra familiaritate²⁷³ promitto, tum quod durissimis se ipse legibus²⁷⁴ iam obligavit.

De wet tegen geweldpleging

De zaak is door mij bepleit, heren rechters, en afgesloten. Jullie begrijpen nu voor wat voor belangrijke (grote) uitspraak jullie verantwoordelijk zijn, wat voor belangrijke zaak aan jullie is toevertrouwd. Jullie doen onderzoek naar geweldpleging. De wet die betrekking heeft op het hoogste gezag in de staat, op de soevereiniteit van de staat, op de toestand in het vaderland, op het welzijn van allen, de wet die Quintus Catulus in een door de gewapende tweespalt van de burgers bijna acute noodsituatie van de staat heeft laten aannemen, en de wet die, nadat dat vuur dat tijdens mijn consulaat woedde, was gedoofd, de rokende restanten van de samenzwering heeft geblust, op grond van deze wet wordt nu de bestraffing geëist van de jeugdige Caelius, niet ter genoegdoening van de staat maar om te voldoen aan de willekeur en wellusten van een vrouw.

Caelius: een rechtschapen burger

Behoudt dus voor de staat, heren rechters, een burger met goede karaktereigenschappen, behorend tot de goede partij en tot rechtschapen mannen. Ik beloof jullie dit en de staat garandeer ik, zowaar als wij zelf onze plicht tegenover de staat hebben vervuld, dat deze man zich nooit van onze politieke principes zal losmaken. En dit beloof ik, niet alleen vertrouwend op onze vriendschap, maar ook omdat hij zich zelf al aan de strengste wetten heeft onderworpen.

²⁶⁹ de optimates natuurlijk

²⁷⁰ chiasisch geformuleerd

²⁷¹ wie bedoelt Cicero? Is dit een vorm van koninklijk meervoud, dat wel past bij de bepaald niet door bescheidenheid opvallende advocaat? Of heeft hij hier ook de rechters op het oog, die hij hiermee voor zich inneemt? Dat kan trouwens nooit kwaad in deze fase van het proces

²⁷² onze politieke ideeën: de aartsconservatieve optimates, de groepering waartoe ook veel iudices behoord zullen hebben: de rechters moeten dus overgehaald worden met het argument dat Caelius – die heus niet zo conservatief was als Cicero de mensen wil doen geloven – zich altijd aan de optimateszijde zal scharen. Het ons-kent-ons-principe

²⁷³ beetje naïef: ik zweer u op de vriendschap tussen gedaagde en verdediger dat hij niet schuldig is aan wat hem ten laste wordt gelegd. Cicero legt zijn eigen gewicht in de schaal: vertrouwt men Cicero, dan kan men er vergif (sorry voor de woordkeus) op innemen dat Caelius onschuldig is. Ja ja... Overigens zal Cicero met deze opmerking ontzag hebben gewekt bij de iudices: Caelius was door zijn vader bij Cicero in de leer gedaan, maar Caelius keerde zich in 60 tegen zijn leermeester in het proces tegen Cicero's ambtgenoot van 63, Gaius Antonius Hybrida en won bovendien dat proces van Cicero. Zo heel goed zal de verstandhouding toen een tijdje niet geweest zijn en voor Cicero was het altijd pijnlijk te verliezen. Dat hij hier het predikaat vriendschap plakt op zijn betrekkingen met Caelius getuigt van een groot inborst

²⁷⁴ er stonden zware straffen op het indienen van een valse aanklacht, dus Caelius zal dat echt wel uit zijn hoofd hebben gelaten toen hij Antonius, Cicero's collega, aanklaagde.

Caelius en Sextus Cloelius

Non enim potest qui hominem consularem²⁷⁵, cum ab eo rem publicam violatam esse **diceret**, in iudicium **vocarit** ipse esse in re publica civis turbulentus; non potest qui ambitu ne absolutum quidem **patiatur** esse absolutum ipse impune umquam esse largitor²⁷⁶. Habet a M. Caelio res publica, iudices, duas accusationes vel obsides periculi vel pignora voluntatis. Qua re oro obtestorque vos, iudices, ut²⁷⁷ qua in civitate paucis his diebus Sex. Cloelius absolutus est, quem vos per biennium aut ministrum seditionis aut ducem vidistis, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, vita omni inquinatum, qui aedes sacras, qui census populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit, qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad caedem et ad inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne **patiamini** illum absolutum muliebri gratia, M. Caelium libidini muliebri condonatum, ne eadem mulier cum suo coniuge²⁷⁸ et fratre et turpissimum latronem eripuisse et honestissimum adulescentem oppressisse **videatur**.

Caelius en Sextus Cloelius

Want wie een oud-consul voor het gerecht heeft gedaagd omdat hij beweerde dat door deze de staat geweld was aangedaan, kan niet zelf in de staat een oproerige burger zijn; wie zelfs niet toestaat dat iemand die van omkoping is vrijgesproken is vrijgesproken, kan zelf nooit ongestraft een omkoper zijn. De staat heeft van Marcus Caelius, heren rechters, twee aanklachten, hetzij als waarborgen tegen gevaar hetzij als garanties voor zijn goede gezindheid. En daarom smee en bezweer ik jullie, heren rechters, dat jullie in de staat waarin in de afgelopen paar dagen Sextus Cloelius is vrijgesproken, die jullie gedurende een periode van twee jaar ofwel als handlanger van een oproer of als aanvoerder [daarvan] hebben gezien, een man zonder geld, zonder krediet, zonder hoop, zonder [vaste] woonplaats, zonder vermogen, bezoedeld door zijn gezicht, tong, hand [en] heel zijn [manier van] leven, die een gewijde tempel, die de censuslijst van het Romeinse volk, die het staatsarchief eigenhandig in brand heeft gestoken, die het monument van Catulus heeft vernietigd, mijn huis heeft verwoest, [dat] van mijn broer in brand heeft gestoken, die op de Palatijn en voor de ogen van de stad slaven tot moord en tot het in brand steken van de stad heeft opgehitst: dat jullie in die staat niet toelaten dat hij is vrijgesproken door de invloed van een vrouw, [maar] dat Caelius aan de willekeur (wellust) van een vrouw is opgeofferd, opdat het er niet de schijn van heeft dat dezelfde vrouw met haar echtgenoot en broer én een allerschandelijkste bandiet heeft gered én een alomgeëerde jongeman heeft geruïneerd.

²⁷⁵ Gaius Antonius Hybrida dus

²⁷⁶ Tot twee keer toe dezelfde redenering: als iemand een ander aanklaagt zal hij zich zelf nooit schuldig hebben gemaakt aan datgene waarvoor hij de ander aanklaagt. Hier noemt Cicero, zeker in het tweede voorbeeld, wel een erg kras voorbeeld, maar goed, het gaat erom of hij de rechters kan overtuigen! Geen middel, hoe naïef ook in onze ogen, wordt geschuwd bij het argumenteren

²⁷⁷ bezweren en smeken dat, wordt verderop smeken en bezweren dat niet (ne patiamini)

²⁷⁸ niet Metellus natuurlijk, maar met een sneer aan Clodia wordt hier haar broer Publius Clodius Pulcher weer bedoeld, met de onfrisse suggestie van incest tussen die twee

Blijven zoenen! Carmen 5

Vivamus²⁷⁹, mea Lesbia, atque **amemus**²⁸⁰

rumoresque senum severiorum

3 omnes unius **aestimemus** assis²⁸¹!

soles²⁸² occidere et redire possunt:²⁸³

nobis, cum semel occidit brevis lux²⁸⁴,

6 nox²⁸⁵ est perpetua una dormienda.

da mi basia²⁸⁶ mille, deinde centum,

dein mille altera, dein secunda centum,

9 deinde usque altera mille, deinde centum.

dein, cum milia multa fecerimus²⁸⁷,

conturbabimus²⁸⁸ illa, ne²⁸⁹ **sciamus**

12 aut ne quis malus invidere **possit**,

cum tantum **sciat** esse basiorum.

Blijven zoenen!

Laten wij leven, mijn Lesbia, en van elkaar houden

en laten wij de praatjes van de [al] te strenge oude heren

3 allemaal één cent (as) waard achten!

De zon (zonnen) kan ondergaan en terugkeren;

[maar] wij moeten, wanneer [voor ons] eenmaal het korte licht is gedoofd
(ondergegaan),

6 één voortdurende nacht slapen.

Geef mij duizend kussen, vervolgens honderd,

vervolgens een tweede duizend, vervolgens een tweede honderd,

vervolgens ononderbroken een tweede duizend, vervolgens honderd.

9 Vervolgens zullen we, wanneer wij vele duizendtallen gemaakt zullen hebben,

die door elkaar gooien opdat wij [het] niet weten

12 of opdat niet een slecht iemand jaloers kan zijn (een boos oog op hen kan werpen),

wanneer hij weet dat het zoveel (van) kussen zijn.

²⁷⁹ Een aansporing voor allebei: ze kunnen beter genieten van het leven, omdat dat maar zo kort duurt. Vivamus wordt uitgewerkt in de verzen 3-6. Overigens een mooi begin van een gedicht vol gevoelens. De groep dichters waartoe Catullus behoorde zette zich af tegen de beoefenaars van het traditionele, zware ("gravis") genre, het epos. Zij waren dus vernieuwend en werden poetae novi genoemd

²⁸⁰ En de tweede aansporing. Door elkaar te beminnen waar en wanneer dat maar kan, genieten ze van hun liefde. Amare heeft voor de Romein de bijbetekenis van de meer fysiek gerichte liefde, in tegenstelling tot woorden als diligere, die de spirituelere kant van de liefde aangeven. Amemus wordt inhoudelijk uitgewerkt in de verzen 7-9

²⁸¹ Erg aanwezig in de verzen 2-3 is de s-klank. Het roddelende gefluister van de al te kritische oude heren wordt op die manier hoorbaar gemaakt. De baasjes roddelen natuurlijk over die jonge dichter die ingepalmd is door die wat oudere vrouw, door Clodia. Waarschijnlijk was Clodia geboren rond 95 voor Christus en Catullus in 84, wat een leeftijdsverschil inhoudt van zo'n tien jaar.

Als een man er in slaagt een jonge vrouw aan de haak te slaan, vinden weinig mensen dat een probleem, maar de omgekeerde situatie geeft vaak aanleiding tot roddel en achterklap

²⁸² Een metafoor natuurlijk voor "dag"

²⁸³ Hier ontbreekt voor ons gevoel een tegenstellend voegwoord: we missen hier "maar", dus een adversatief asyndeton

²⁸⁴ De metafoor gaat door. Lux staat voor het leven

²⁸⁵ Dan is nox dus metaforisch voor de dood. Let op, achter lux zou een tegenstellend voegwoord moeten staan. De twee eenlettergrepige woorden lux en nox staan zo extra dicht bij elkaar, wat de antithese wel vergroot

²⁸⁶ De poeta doctus: Catullus die graag showt met zijn grote kennis, in dit geval het Griekse vocabulaire

²⁸⁷ Gescoord zullen hebben: term facere in deze betekenis afkomstig het jargon van de commercie, de handel, het rekenen

²⁸⁸ En ook deze term heeft te maken met het handelsjargon: het wissen van het wasplankje om daarna opnieuw getallen te kunnen noteren

²⁸⁹ Als iemand getalsmatig iets van een ander wist, had hij als het ware een betovering over die persoon, macht. Dat moest te allen tijde voorkomen worden

Verraderlijke vriendschap Carmen 77 Rufe, mihi frustra ac nequiquam credite amice – frustra? immo magno cum pretio atque malo –, 3 sicine subrepsti mi atque intestina perurens ei misero eripuisti omnia nostra bona? eripuisti²⁹⁰, eheu nostrae crudele venenum²⁹¹ 6 vitae, eheu nostrae pestis²⁹² amicitiae!	Verraderlijke vriendschap Rufus, door mij tevergeefs en voor niets als vriend beschouwd – tevergeefs? integendeel tegen (met) een hoge (grote) prijs en een groot kwaad –, 3 ben je zo bij mij binnengekropen en heb jij mijn binnenste (ingewanden) verschroeiend ach aan [mij] ongelukkige mijn (ons) hele bezit/alles wat ik bezit ontruikt? Jij hebt het ontruikt, wee [jij] wreed vergif van ons (mijn) leven 6 wee jij pest van (voor) onze vriendschap!
--	--

²⁹⁰ Wat eerst nog een vraag was, wordt nu bevestigd; wij zouden gewoon “ja” zeggen

²⁹¹ Door venenum naast het eerder voorkomende subrepsti wordt het beeld van een slang opgeroepen: de slang Caelius die zo sneaky Lesbia heeft afgepakt van Catullus

²⁹² En ja, vrienden zijn het nooit meer geworden, Catullus en diens opvolger in Lesbia’s bed Caelius

Voorgoed voorbij Carmen 8

- Miser²⁹³ Catulle²⁹⁴, **desinas** ineptire²⁹⁵
et quod vides perisse, perditum **ducas**.
3 fulsere²⁹⁶ quondam²⁹⁷ candidi tibi soles²⁹⁸,
cum ventitabas quo puella ducebat
amata nobis, quantum amabitur nulla;
6 ibi illa multa cum iocosa²⁹⁹ fiebant,
quae tu volebas nec puella nolebat³⁰⁰,
fulsere vere candidi tibi soles.
9 nunc³⁰¹ iam illa³⁰² non vult: tu quoque, inpotens³⁰³, noli,
nec quae fugit sectare³⁰⁴, nec miser vive,
sed obstinata mente perfer, obdura³⁰⁵.
12 vale, puella! iam Catullus obdurat³⁰⁶,
nec te requiret nec rogabit invitam:
at tu dolebis³⁰⁷, cum rogaberis nulla.
15 scelestas, vae te! quae tibi manet vita!
quis nunc te adibit? cui videberis bella?
quem nunc amabis? cuius esse diceris?
18 quem basiabis? cui labella mordebis³⁰⁸?
at tu³⁰⁹, Catulle³¹⁰, destinatus obdura.

Voorgoed voorbij

- Ongelukkige Catullus, houd toch op dwaas te zijn
En beschouw toch [dat] wat (waarvan) je ziet dat het verdwenen is als verloren.
3 Eens schitterden voor jou de zonnen stralend,
toen jij geregeld kwam waarheen je meisje [je] leidde
door mij bemind, zoveel als geen enkel [meisje] bemind zal worden;
6 toen daar die vele leuke spelletjes werden gedaan,
die jij wilde en je meisje niet niet wilde,
schitterden werkelijk stralend voor jou de zonnen.
9 Nu wil zij niet meer: ook jij, machteloze, moet niet willen,
en loop niet [degene] die vlucht achterna, en leef niet ongelukkig,
maar verdraag [het] met vastberaden geest, volhard.
12 Vaarwel meisje! Catullus volhardt al,
en hij zal je niet opzoeken en niet tegen je zin vragen:
maar jij zult verdrietig zijn, wanneer je helemaal niet gevraagd zult worden.
15 Rampzalige, wee jou! Welk leven wacht jou (staat jou te wachten)!
Wie zal nu naar jou toe gaan? Wie zal jou mooi vinden? (aan wie zul jij schijnen ...)
Wie zul jij nu beminnen? Van wie zul jij gezegd worden te zijn (Van wie zal men zeggen
dat je bent)?
18 Wie zul jij kussen? In wiens (Voor wie) lippen zul jij bijten?
Maar jij, Catullus, volhard vastbesloten.

²⁹³ Miser: het woord voor ongelukkig in de liefde

²⁹⁴ Catullus spreekt zichzelf aan: hij moet koste wat kost zichzelf overtuigen van het feit dat het echt over en uit is tussen hem en Lesbia, maar hoe vaker hij dat moet doen, des te moeilijker slaagt hij er in geloofwaardig over te komen

²⁹⁵ Je dwaas gedragen: zoals alleen verliefde mensen zich totaal dwaas kunnen gedragen

²⁹⁶ Vers 3 vindt een echo in het bijna identieke vers 8, waardoor het stukje van v3 t/m v8 één geheel binnen dit gedicht vormen: hoe fijn en goed was het verleden!

²⁹⁷ Vindt zijn contrast in v9 nunc

²⁹⁸ Metaforisch voor dagen

²⁹⁹ Vele grappige, fijne dingen: eufemistisch voor vrijpartijtjes

³⁰⁰ Litotes: waar je vriendinnetje geen bezwaar tegen had

³⁰¹ Maar nu is dat niet meer zo

³⁰² Lesbia

³⁰³ Hij kan zich nauwelijks beheersen, maar zal dat toch moeten, want Lesbia wil geen relatie meer met hem

³⁰⁴ Imperativus sg van het deponens sectari

³⁰⁵ Etymologisch verwant met durus (=hard): hij moet zijn hart van steen maken, verharden, alle emotie uitsluiten. Maar kan hij dat wel??

³⁰⁶ Jawl, het lukt hem: erg afstandelijk genoteerd, in de derde persoon sg over zichzelf schrijven

³⁰⁷ Maar haar zal het ook niet in de koude kleren gaan zitten, ze zal het ook betreuren dat ze hem zo maar aan de kant gezet heeft

³⁰⁸ Het toppunt van intimiteit, waarmee hij zich dus ook het meeste pijn doet, omdat hij het zich zo goed herinnert

³⁰⁹ Is dit hetzelfde at tu van v14? Nee, want daar richt hij zich tot Lesbia/Clodia en in v19 tot zichzelf

³¹⁰ Alweer de aanspreking van zichzelf, wat hij ook in het begin in vers 1 deed: ringcompositie

Leugens Carmen 72 Dicebas³¹¹ quondam³¹² solum te nosse³¹³ Catullum, Lesbia, nec prae me velle tenere Iovem³¹⁴. 3 dilexi³¹⁵ tum te non tantum, ut vulgus³¹⁶ amicam, sed pater ut gnatos diligit et generos. nunc³¹⁷ te cognovi: quare etsi impensius uror³¹⁸, 6 multo mi tamen es vilior et levior. qui potis est? inquis³¹⁹. quod amantem iniuria³²⁰ talis cogit amare³²¹ magis, sed bene velle minus. Stoephoer Carmen 58 Caeli, Lesbia nostra, Lesbia illa, illa Lesbia³²², quam Catullus unam 3 plus quam se atque suos amavit omnes³²³, nunc in quadriviis³²⁴ et angiporis³²⁵ glubit³²⁶ magnanimi Remi³²⁷ nepotes.	Leugens 1 Jij zei ooit dat jij alleen Catullus kende, Lesbia, en dat je niet in vergelijking met mij Juppiter wilde hebben. 3 Toen had ik je lief niet alleen maar zoals het volk [van] zijn vriendinnetje [houdt], maar zoals een vader van zijn zonen en schoonzonen. Nu heb ik je leren kennen: en daarom, hoewel ik heviger verteerd word [door verlangen], 6 ben je voor mij toch goedkoper en onbelangrijker. Hoe is het mogelijk? zeg je. Omdat een dergelijk onrecht een minnaar dwingt meer te houden van [iemand], maar [hem] minder te mogen. Stoephoer 1 Caelius, mijn (onze) Lesbia, die Lesbia die Lesbia die Catullus als enige 3 meer dan zichzelf en al de zijnen beminde, staat nu op viersprongen en in steegjes de kleinzonen van de fiere Remus af te trekken.
--	---

³¹¹ Veelzeggend imperfectum: iteratief hier (herhaalde handeling in het verleden)

³¹² Ooit was het goed: ook hier straks het harde nunc (v5) als contrast

³¹³ Kennen, in de zin van een relatie hebben met

³¹⁴ Iuppiter als oppergod, maar veel meer nog als vrouwenjager: een hyperbool natuurlijk, want een god sloeg zelfs Clodia natuurlijk niet aan de haak

³¹⁵ Veelzeggend perfectum: voltooid dus (ik had je lief), bovendien diligere in de wat platonische variant op amare (meer fysiek)

³¹⁶ Gewoon, de man van de straat die van zijn vriendinnetje houdt

³¹⁷ Beng, maar nu, nu is het anders, nu is het voorbij

³¹⁸ Catullus wordt zelfs nu/juist nu verteerd door emoties zoals haat, liefde, verlangen

³¹⁹ Wie zegt dat? Een fictieve opponent? Lesia, een lezer, gewoon iemand?

³²⁰ Catullus ziet het feit dat Lesbia hem voor een ander heeft laten zitten (Caelius?) als onrechtvaardig: het maakt hem niet alleen verdrietig maar ook boos, ook al zegt hij onverschillger te zijn tegenover Lesbia

³²¹ Ben je door een vrouw gedumpte, dan kun je nog wel gewoon sex met haar hebben, maar het zegt en doet je dan niet zo veel. Je hebt er dan als het ware genoeg afstand van genomen, maar het echte geven om haar is dan naar de achtergrond gegaan

³²² Chiastisch met het eerdere Lesbia illa

³²³ Tot hier toe hoeft de toon nog niet heel erg negatief te zijn

³²⁴ Openlijk, overdag namelijk op kruispunten

³²⁵ Verstopt, in het geheim, in het donker, namelijk in steegjes

³²⁶ Grof taalgebruik, waarmee hij eigenlijk zijn boosheid en frustratie van zich af schrijft. Tegelijkertijd moet dit hem enorm kwetsen

³²⁷ Klinkt aardig, maar het gaat hier natuurlijk wel over de looser van de broertjes Romulus en Remus: ironie dus

Voor Cicero Carmen 49 Disertissime Romuli³²⁸ nepotum, quot sunt quotque fuere, Marce Tulli³²⁹, 3 quotque post aliis erunt in annis, gratias tibi maximas Catullus agit, pessimus omnium poeta, 6 tanto pessimus omnium poeta, quanto tu optimus omnium patronus.	Voor Cicero Carmen 49 (pag. 119) Marcus Tullius, meest welsprekende van Romulus' nakomelingen, zovelen als er zijn en zovelen als er geweest zijn, 3 en zovelen als er later zullen zijn in de komende (andere) jaren, de grootste dank brengt U Catullus, de slechtste dichter van allen, 6 de net zo slechtste dichter van allen als U de beste advocaat van allen.
---	--

³²⁸ En dit is natuurlijk het echte fiere broertje, de stamvader van de Romeinen

³²⁹ Een ode aan Cicero